

Ціна 75 центів

НОВІ ДНІ

• NOWI DNI •

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ МІСЯЧНИК

РІК XXVII.

ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ — 1976 — JULY-AUGUST

Ч. 318-319

НОВІ ДНІ

UNIVERSALNYI ILLUSTROVANNIA MISCYNNYI

Засновник, видавець і редактор 1950-1969
П. К. Волиняк

Видає видавництво "Нові Дні"

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ:

Д. В. Кислиця — головний редактор
О. Н. Гай-Головко, М. Дальний, О. Г. Коновал,
Роман Рахманний
Григорій Мороз — адміністратор

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

NOVI DNI
Box 126, Postal Station "N"
TORONTO, ONT., CANADA
M8V 3S4

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ (на рік):

Канада і США — 6.50 доларів
Австралія — 4.50 австралійських доларів
Франція — 25 франків
Англія — 1.75 фунта
Всі інші країни Європи, Венесуели — 5.00 дол.
Решта країн Південної Америки — 4.00 дол.

НАШІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:

В Англії:

A. Bondarenko, 78 Kensington Park Rd.
London W. 11, England.

В Австралії:

S. Krywolap, Box 1586 M, G.P.O. Adelaide,
S. 5001, Australia.

На Чикаго і околиці:

Mr. D. Sawertailo,
1745 Junior Terr., Des Plaines, Ill. 60016, USA

На Філадельфію і околиці:

Mr. S. Jewsevskij,
420 Woodhaven Place, Philadelphia, Pa. 19116,
U.S.A.

На Тандер Бей і околиці:

Mr. P. Swyrydenko
133 Bethune Street
Thunder Bay "F", Ont.
P7C 2G4

Second Class Mail Registration Number 1663

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЧИТАЙТЕ:

О. Гай-Головко — 3 нових поезій	1
О. Семененко — Там, де була юність	2
М. Ковшун — Бабине літо	7
Б. Несторович — Літературна довідка	8
В. Бендер — Баляда про ноги	10
В. Чапленко — Дещо про українську мову	12
Л. Ромен — Вростання в Канаду	17
Больтер — Історія Карла XII	19
П. Мусієнко — Як козаки брали Дюнкірк	23
АРИГО — нерозгаданий феномен	24
Читачі пишуть тощо	30

На першій сторінці обкладинки: 3 Олімпіяди
1976 р. в Монреалі, Канада.

НА ПРЕСФОНД "НОВИХ ДНІВ"
ПРИСЛАЛИ:

Д. Корнійчук, Садбери, Канада	\$ 7.00
С. Сердюк, Голивуд, США	5.00
І. Ганкевич, Монреаль, Канада	3.50
П. Макогон, Торонто, Канада	3.00
М. Кушнерук, Гемільтон, Канада	3.50
І. Семенів, Торонто, Канада	3.50
А. Добровольський, Флін Флон, Канада	3.50
О. Фіріщак, Чикаго, США	3.50
С. Сокольський, Міннеаполіс, США	3.50
А. Степовий, Чикаго, США	3.50
І. Смолій, Ютика, США	3.50
А. Шпук, Лозанк, США	3.50
С. Гаврушенко, Парсіпанні, США	3.50
В. Кліщ, Філадельфія, США	3.50
К. Галеський, Бідгевуд, США	3.50
Е. Оношко, Рочестер, США	3.50
О. Семотюк, Торонто, Канада	3.50
П. Стриженець, Трой, Н.Й., США	3.50
А. Орел, Бруклін, США	2.00
А. Гриценко, Вест Бокс, США	2.00
В. Дубко, Парк Рід, США	2.00
П. Прихидько, Тандер Бей, Канада	2.00
П. Татарко, США	1.50
Г. Герман, Нью Йорк, США	1.50
Г. Кисіль, Торонто, Канада	0.50
С. Сидоренко, Торонто, Канада	0.50

Спасибі всім за допомогу.

Ред. й адмін. "Нових днів"

Редакція не відповідає за зміст платних оголошень.

Статті з поданими іменами авторів не конче відбивають позицію редакції.

З НОВИХ ПОЕЗІЙ

Попереду дорога урвалась,
А позаду згоріли мости...
Ой, чого ж це тобі забажалось
У Канаду до нас забрести?

Вже садок починає співати
І роз'яснює місяць лице...
Добре, добре мої голуб'ята,
Розкажу вам сьогодні про це.

У душі не знайду я спочину,
В серці рани уже не згою...
Понад все я люблю Україну
Незрівнянно прекрасну мою.

Квіти там і дерева ридали
Як ішов я з її синяви,
Бо поетів у ній убивали
Комуністи збісілі з Москви.

Ідучи крізь ліси і діброви
Й несучи смолоскип боротьби,
Падав я і підводився знову
В жарі мук і у зливі журби.

У серці пристрасно і радо
Пригаслі задуми зцілю...
Приймаю я тебе, Канадо,
Як матір прибрану свою.

Голублять душу ясні зорі,
Клечають квітами лани...
Прожив я у тяжкому горі
В червоному царстві сатани.

У серці починає дніти
Після тортур, образ і лих...
Я хочу обнімати квіти
У вільних преріях оцих.

Погасли грози, бурі й шуми,
І я неначе сам не сам...
Розковані тюремні думи
Співають пісню вільним дням.

Вітрами дме весна зелена
На прерії, міста й гаї...
Всміхаються чужі до мене,
Похмуро дивляться свої.

Оці свої такі чужії
Ще й вкриті мороком густим...
Одні комуною хворіють,
А інші чадом племінним.

КІРКОННЕЛОВІ

Щороку білий сад шумів,
Палали дні у верховітті,
Занурившись в бездонний спів,
Я був... і не було мене на світі.

За чулим серцем я тужив
І, горючи в пісеннім леті,
Між рідними в екзилі жив,
Як це живуть у нас поети.

Дивився в пройдене сумне,
Стояв, як хрест, розклавши руки,
Та якось він знайшов мене
І загасив огонь розпуки.

Партії, партії, партії
І племена у пралісі днів...
Наші задуми їжаться в хартіях,
Наші дії це — скирти слів.

Віковічне надбання валиться,
Переводяться козаки...
Тут ми тільки поламана палиця,
Під чужими ногами — скалки.

Дні глухі і німі, і незрячі
Для племен простягли жолоби...
Де ж козацтво, його я не бачу
Між людьми з оцієї юрби?

Не зів'януть думки у знемозі
І не всохне надія моя,
Бо знайду я козацтво в дорозі, —
Вірю я.

В тяжкій журбі дерева гнуться
Квилить оточення сумне.
Сивіє небо у розпуці —
Вкраїнське ніжне й запашне.

І дні старіють молодії,
У чорній і тяжкій імлі,
Та не вмирають їх надії
“На нашій не своїй землі”.

Не вмруть вони! Не вмруть бажані!
Дивіться рожевіє вість,
Бо у напруженім чеканні
Прибуде довгожданий гість.

ТАМ, ДЕ БУЛА ЮНІСТЬ . . .

*Там, де літо
Ще все триває пахощами липня
І квітне не вечірній день дитинства.*

Євген Маланюк

Подаємо три уривки із книги "Харків, Харків..." Олександра Семененка. Книгу вьдано недавно у видавництві "СУЧАСНІСТЬ". Книга написана культурно і грамотно, тому може послужити для декого прикладом, як треба спогади писати. Огляд змісту всієї цієї книги подамо, коли встигнемо. — *Ред.*

Є такі речі — ніби воно й дрібниця й не коштовне, а ти все виймаєш його з шухляди, все дивися і не хочеш одвести очей. Чому? Бо колись його торкалася рука дорогої тобі людини...

Є й місця, імена, події — якось особливо близькі й дорогі нам. Рука нашої молодости торкалася їх.

Велика їхня влада над нами. Старий альхімік доктор Фавст знав ту владу і гостро відчував їх наближення: "Ihr naht euch wieder, schwankende Gestalten". Потужною навалою ішли вони на старого і гострий зойк виринається в нього: "Gib meine Jugend mir zurueck".

У людини з такою біографією, як у Маланюка, це благання — "Верни мені мою молодість" — мало переплітатися з не менш драматичним, — "Батьківщину мені верни!"

Були у нас з Євгеном спільні шухляди, звідки ми витягали сотні імен, десятки місцевостей і тисячі подробиць. Особливо останні роки просто пірнали в ту чудову річку нашої спільної пам'яті. У мене на Брукліні, над будинком, траса реактивних літаків, вони гудуть, а ми все порпаємося в своїх шухлядах. Марія Романівна, моя дружина, вже просить до столу, а ми все з'ясовуємо, хто жив у тому будинку, знаєте там, на розі Перспективної вулиці, в Єлисаветі.

Ці мандрівки для Євгена були живою водою. Такий був чоловік. Та й не читавши його творів, досить було глянути на ці широкі плечі, військову статуру, слов'янські риси — ні, до асиміляції цей матеріал не надається, занадто вріс у свою землю.

Щоб відчутти своєрідність людини, не досить звичайних біографічних дат. Хочеться ковтнути повітря, яким людина дихала, хочеться очима вхопити фарби неба і землі, як вона їх бачила.

Для Маланюка — то чорноморський наш степ.

*Там свист херсонського простору,
Там вітер з кришталевих хвиль.*

Рильський відчував "степів могутній запах і кобця з перепілкою у лапах", коли писав про чумаків.

Акварелею або пастелею наш гарячий степ не так легко віддати. Може, краще олійними фарбами. Сергій Васильківський умів показати гаряче сухе повітря, випалену сонцем землю. Фарби не яскраві. Далечинь не ясна. І десь там, за нею, майбутній поет якимось десятим почуттям міг уловити подих середземноморських культур, а ближче до своєї доби, може, тупотіння страшно великої орди.

У цю саму степову далечинь задивлявся недалеко від наших околиць — один учитель гімназії. Гімназія була в Златополі; восени і весною — болото, глибини якого і Гоголь не всили описати. Залізниця? Яка там залізниця! Зі світом зв'язує балагула, якісь неможливі шкапи, візник зі сторінок Шолом-Алейхема. А учитель дивився в степ і щось угледів, і потім показав нам красу середземноморських культур. Учителю забутої гімназії в степу звався Микола Зеров.

І недалеко, у великому селі Глodosax, росли завзяті хлопці. В революційні роки вони перші зформують військові загони. Серед них міцний і завзятий Фотій Мелешко.

Яка ж земля викохала Маланюка?

Це той край колишніх вольностей Війська Запорозького, де він впритул підходить до Київщини. На одному боці Синюхи Херсонщина — Архангород, офіційно Ново-Архангельське, де народився Маланюк. Це західня межа степового простору над Чорним морем. Через річку вже містечко Торговиця — Київщина. Степовий край колишніх запорожців — хоч як це дивно — відрізняв себе чи то географічно, чи то психологічно від Київської землі. Дід Євгенів називав людей з сусідньої Торговиці, з Київщини — "польщиками".

Історії тут багато, переважно давньої і не писаної. "За байраком байрак, а там степ та могила". Багато історії в цих могилах, ще не розкопаної.

В кінці 19 століття Херсонська губернія вже була виразно українською землею, хоча ще якийсь сто років перед тим на одібраних у запорожців землях петербурзька імперія поселила різних людей. Сюди навезено сербів, хорватів, болгар, греків, волохів. Але освоїли цей край, цей вихід до Чорного моря, українські переселенці. У назвах селищ ви чуєте, звідки прийшли ці люди. Нозо-Українка, Ново-Миргород, Ново-Полтавка. І

вже затоплені українським морем нагадують про татар, про Орду інші назви: Ташлик, Аджамка, Сугаклей.

Були ще в цьому українському морі острівці хліборобів-поселенців німецьких, московських і єврейських. З ними жили по-сусідському, але не змішувалися; психологічні і національні межі існували спокійно і природно.

Кажуть, що в розвитку цієї Степової України було багато подібного до Північної Америки. Кріпаччина була тут недовго, край новий, заселили його люди, що шукали волі. На цій землі колись були запорозькі паланки, зимівники — господарська база, що давала збіжжя і худобу для Січі. Поруч селянських господарств були великі маєтки. Це не були магнати старих українських земель, поляків було мало. Землі колишніх офіцерів попереходили вже в інші руки, навіть не дворянські.

Тут були і "военные поселения", петербурзький витвір, ідея Аракчеєва — військові колгоспи. Через кілька десятків років після їхньої ліквідації не можна було знайти й сліду їхнього — ні в звичаях наших людей, ні в хліборобському господарюванні.

У Ново-Архангельському в масивних кам'яних будівлях колишніх військових поселень нові люди робили нове діло. Тут батько Євгена — Филімон Маланюк — організував добрі театральні вистави, а напередодні революції був ініціатором відкриття гімназії.

Филімон Маланюк був активним сільським інтелігентом того часу. Бажко втиснути людину такого стилю в теперішні стандарти, коли середня і вища освіта надзвичайно поширилися скрізь. Їх було чимало тоді, таких інтелігентів без університетських і навіть гімназичних дипломів. Самоосвітою вони поширювали свої духовні горизонти далеко за межі своїх провінціальних міст і містечок. На їхніх полицях добрі стояли книги, дбайливо зібрані. Це серед батькових книжок юнак Євген знайшов празьке видання *Кобзаря* і навіть переклад книги де-Кстїна про Росію часів Миколи I, твір, де чужоземець цей аж ніяк не пошанував велику імперію.

Батько Євгена — людина мало практична в справах матеріальних — був гарячий і завзятий у тому, що тепер називаємо культурно-освітньою роботою. Він дописував до різних газет. Я пам'ятаю його дописи в місцевій ліберальній газеті *Голос Юга*, яку видавав ліберал поміщик Д. С. Горшков. Ці дописи з Ново-Архангельського були підписані *Ем-Юк*. Тонкі риси його обличчя були пошкоджені слідами віспи. Я помітив, що здебільшого цей дефект не впливає на оптимізм і життєву напругу ушкоджених. До речі, згадую академіка Михайла Єлисейовича Слабченка, цього блискучого і вулканічного одесита. Він був дуже, дуже, рябий. Але яке радісне й одверте сприймання життя і людей. Так само і батько Маланюк був невгамовний, непосидючий, відкритий для людей і радісний.

Матір Євгенову, її фізичний образ заступає нам Маланюків "липень", де він просто, як син,

як осиротілий юнак, розказав нам про смерть матері в гарячий літній день. Може, хай вона так і зостанеться в нашій пам'яті — мати-страдниця, квола жінка під тягарем тілесних болів, що відійшла з цього світу тоді, коли природа була в розцвіті літньої плодючості, а син тільки набирався сил для далекої, плодючої життєвої дороги.

Мені Євген якось писав: "І от бачу батьків... бачу маму мою, передчасно зігнуту, з обличчям святої, сухітницю..."

Вважаю дуже цінним шматком і мого власного (не тільки Євгенового) дитинства розмови, що їх я дитиною чув. Розмовляли між собою моя мати і Ганна Трохимівна Різниченко про Євгенову маму. Слів не пам'ятаю, пам'ятаю теплоту, симпатію жінок до жінки-матері, жінки-дружини. Не пересуди, не перемивання кісточок, а тиха, душевна ніби пісня в два глоси про інше жіноче життя, близьке, зрозуміле і нелегке.

Минає дитинство, і час уже до школи.

Ранньої осені 1906 року батько привіз малого Євгена до Єлисавету, до реальної школи. Перед початком науки мої батьки і батьки Євгена одвезли нас до близької Гречеської церкви (сто років тому заснували її греки, але тепер уже греків не було — розсмокталися), відслужили молебень і теплої вересневої ранку повели нас до науки. На обстрижених головах з'явилася форменна фуражка. На моїй синя з білим кантом і з гербом — серед срібних листочків ЕКГ — Єлисаветградська клясична гімназія. У Євгена, що тоді став реалістом Женею Маланюком, — жовтий кант і герб ЕЗРУ — Єлисаветградське зземське реальне училище.

Для Євгена почалися вісім років життя і науки в Єлисаветі. Дев'ять місяців у році на "квартирі" столовником.

Жилося Євгенові скромно, але в родині. Думаю, що атмосфера родини, навіть чужої, більше давала для духовного росту, ніж казарми теперішніх гуртожитків або університетських кампусів. Якийсь час це була родина Різниченків.

Різниченки живуть у кінці Бикової вулиці. Далі місто вже втрачає свої контури, далі цегельня Бардаха, сад пивовара Лайера. Ще трохи на гору — і вже пахне степом. Тут прошу зупинитися.

УВАГА!

УВАГА!

Усіх просимо прийняти до відома

НОВУ АДРЕСУ

видавництва, отже й редакції та адміністрації "Нових днів", надсилаючи передплату та всю іншу кореспонденцію.

Видавництво

NOWI DNI

Box 26, Postal Station "N"
Toronto, Ont., Canada M8V 3S4

Тут Озерна Балка. Ви знаєте добре, що нема степу без балок і без байраків. Але не тільки це. У цій Озерній Балці підростає молодший реалістик, якого ми не знали. Він був тоді малий. Його звали Юрій Яновський. Він теж набирився чогось на цій чорноморській землі.

Була ще одна "квартира" в Жені Маланюка. Теж на Биковій, зовсім близько Бикового цвинтаря, в родині його хрищеного батька-вчителя Кузнецова. Невеликий будинок, так званий парадний хід, або вхідні двері з вулиці, малюсінька "передня", ну й обов'язкова "зала" (не українізуйте, так і вимовлялося — зала). Плетені спинки віденських гнутих стільців і диванчик, теж гнутий і плетений. Взимку тут не дуже тепло. Це на горі, а з Сугаклею вітер скажений, і дрова в Єлисаветі дорогі.

І в цій родині є діти. Живе тут за тюлевими фіранками і ходить до гімназії Галя Кузнецова, великі очі, кавказький профіль, хто з нас, юнаків, не думав про неї? Це були старомодні мрії, не сьогоднішній секс. Неясні почуття грядущих тілесних і душевних завірюх, на споді свідомости потяг, мовчазний і ще несміливий, до таємничого, могутнього, вічно жіночого.

Кілька кроків від Кузнецових, на цвинтарі скромному, майже бідному — могила рідної сестри Тобілевича, артистки великого сценічного чару, що вмерла молодою, — Садовської-Барілотті. На скромному пам'ятнику ім'я і один рядок: "Не щебече соловейко".

Крім тихої Бикової, крім далекої піщаної Кушівки, цей Єлисавет-Єлисаветград мав у собі багато неповітового. Для 80 тисяч мешканців дві щоденних газети, десяток великих парових млинів, завод Ельворті з двома тисячами робітників, велику торгівлю — центр багатой округи.

Ну, і тут, звичайно, напрошується наш плаксибий, заявлений трафарет: зрусифіковане українське місто. Справді — трохи чиновників, суд, адвокати, євреї-комерсанти, так би мовити, загальноросійське воно.

Але тут починається "але".

Це тут Ніщинський, учитель Духовного училища, вперше поставив свої "Вечорниці", і тоді в хорі співало багато юнкерів Єлисаветградського юнкерського училища, серед них і син Варфоломія Шевченка, приятеля Тарасового. Тут секретар повітової поліції Іван Тобілевич виріс на драматурга Карпенка-Карого. Тут виросли Кропивницький, Саксаганський, Садовський. Тут скінчив гімназію Винниченко. Тут після заслання жив і працював для людей лікар-чоловіколюбць Опанас Іванович Михалевич, член Старої київської громади.

Маланюк не брав участі в аматорських українських виставах, він не носив вишиваної сорочки. За його часів у реальній школі не було таємних українських гуртків. Але була Україна. Вона була в традиціях українських родин. Навколо була природа, віковий хід якої так прекрасно відбивався в наших християнських святах.

Чорноморський степ підходив аж до центру цього міста, ступаючи владно через не знищені

всеросійською нівеляцією околиці — Мотузьянку, Балку, Забалку, Кузню, За кузнями, Чечору.

На кожному кроці, хоч ми й не помічали, виблискували прояви нашої вікової культури у психіці й щоденному побуті людей. Без організаційних форм діяла внутрішня сила яскравих людей. Оглядаючись на нашу молодість, ми вдячно згадуємо їх. Василь Іванович Харцієв, улюблений учень Потебні, був директором однієї з комерційних шкіл, людина глибокої культури. Федос Сафонович Козачинський, вихованець петербурзької Академії художеств, був учителем малювання і радив Євгенові вчитися малярства. Талановита була з Козачинського людина, але родинні клопоти примусили осісти на провінції учителем.

Стоїть перед моїми очима реаліст Женя, вже тоді широкоплечий і високий. Формленна фуражка обов'язково прим'ята. Ну який же шануючий себе молодий чоловік носитиме фуражку з обручем усередині! Обруч виймається відразу, після купівлі. Книжки до школи не можна носити в ремінцях, навіть коли це груба *Фізика* Краєвича. Просто треба нести недбало в руці, а то й за пояс добре заткнути.

У той далекий час клубів для молоді не було. Проте можна було вийти на Дворцову вулицю. Після лекцій чомусь ніхто не поспішав додому, хібащо завзяті зубрила і холодні люди без серця. Після довгих вагань можна підійти до гімназистки і з виглядом досвідченого Дон Жуана прокести її аж до хвіртки додому.

Та хто ж не був Дон Жуаном у шістнадцять років! Але лякатися не треба. Ось уривок з одного Євгенового листа до мене: "Я згадував про К.. Його сестра була бліда і довгонога, себта цибата, але це не перешкоджало мені *щоденно* — через Ганю — передавати їй полум'яні любовні листи. Що значить літературна сверблячка! — бож цілком абстрактна. Ніколи не те що не поцілувалися, а й не доторкнулися навіть поглядами як слід. Це було якесь безуміє стерилізованого платонізму. Раз лише, пам'ятаю, під час іспитів у неї біля ганку ми їли з нею, зриваючи, черешні і, здається, обоє мліли..."

Ніби небагато. Але — Дворцова! Скільки в тому імені! Років тридцять перед нашою молодістю цією самою Дворцовою, так само заглядаючи в чийсь очі, гуляв гарний блакитноокий Фаня Тобілевич, згодом Опанас Саксаганський. Якийсь десяток років перед нами тою ж Дворцовою пливла гарна гімназистка Льоля Балановська, з фіялковими очима і мелодійним голосом, згодом примадонна Київської опери і московського Большого театру.

Ще добре місце для молодих був *Казьонний* сад, його поетичні алеї, столітній дуб, потьомкінських часів дуб.

Коли ж настають канікули — на три гарячих літніх місяці додому, до Ново-Архангельського. Синюха, скелі, степ.

Приходить 1914 рік, війна, російська армія. фронт, українська армія.

І в листопаді 1920 року той день, коли

*Степ тремтів від залізного зойку війни.
Степ стогнав. Гомін лунко котився гонами.
Воскресали так тяжко пророчі сни,
І на Захід ридали вагони.*

От і чужина. І на цій чужині творчо вибухає те, чим наснажила Євгена його Степова Україна, вся Україна, земля і люди, предки і сучасники.

А юність зосталася там, вдома. І от ми з вами паче пройшли тихою зеленою вуличкою. Ми побачили дерев'яні ворота і фіртку. Дзвоника нема, і ми постукали клямкою. Якийсь м'який жіночий голос сказав нам: "Заходьте". І ми зайшли. Ми зайшли у наше минуле. Ми побули там. І з нами був такий високий юнак — реаліст Женья Маланюк.

ВОГНІ СЦЕНИ

...Коли вже взявся говорити про цю театральну родючість, треба згадати ще про один персонаж. Наші актори почували б себе ніяково в його товаристві і не признали б у ньому колеги. Але театральний стихійний елемент грає скрізь велику роль, і з цього уродження Бобринецької околиці, крім політика, був певно й великий актор на великий революційній сцені.

Саме там, де набиралися стихійної соковитости мови з нашої землі Кропивницький і Карпенко-Карий, який тоді ще був повітовим писарем Тобілевичем, — саме там у цій українській глушині народився й виріс добре відомий Лев Троцький.

Я студентом у 1916 році їздив якось за Бобринець і бачив Янівку, де стояв масток і млин Бронштейна. Тоді ще ніхто не знав, що син Давида Бронштейна буде творцем і фельдмаршалом Червоної армії. Місцевість затишна, далека від залізниць, як пише Троцький про батьків, — хазяїни мастьку, доробляючись грошей, не шкодували ні себе, ні своїх робітників.

Рідною мовою малого Льова була українська мова. Нехай це нікого не здивує. Батько його Давид Леонтіївич говорив українською мовою, а Льова, поки його не повезли до Одеси, російської мови не міг знати і сам признається, що він говорив якоюсь мішаниною, він не думає, що то була чиста українська, але, в усякому разі, під Бобринцем мовний океан був український.

В Одесі якийсь час уже асимільований родич Моня Шпенцер відучував хлопця від української мови, і він вступив до реальної школи св. Павла. У перший день, гордо йдучи до школи в новісенській уніформі і в картузі з гербом, реаліст Льова не чув під собою ніг. Якийсь хлопець з вулиці побачив таку появу, підійшов і плюнув на нього. Троцький у своїй автобіографії пояснює це класовими почуттями нерівності. Не знаю, що саме в зовнішності новоспеченого реаліста не сподобалося нестриманому грубіянові одеситові, але чимось відштовхнув його і відразив. Думаю тільки, скільки ж то згодом Троцький упакував театральних здібностей у свою особистість, щоб з великим успіхом проявити їх на чутливих слу-

хахах масових революційних сцен. Треба було попрацювати перед дзеркалом і вивчати роль народного трибуна, щоб від обплюваного мундирика дійти до будьонівки наркомвоєна.

Отакі несподівані думки спадають у голову, як думаю про театральну родючість мого краю...

СКОВОРОДИНЕЦЬ ВОСКОВІЙНИК

*Смерте страшна, замашная косо,
Ти не щадиш і царських волосов,
Ти не глядиш де мужик, а де цар.
Все жереш так, як солону пожар.
Хто ж на її плюєт гострую сталь?
Тот, чия совість як чистий хрусталь.*

Григорій Сковорода

Був час, лежав я біля параші. Параша була велика залізна бочка, у камері було понад двісті чоловік і тільки дві параші. Таке сусідство не пахуче і не помагає людині почувати себе царем всесвіту. Бувало, що й бризки зрошували мене, теж не божа роса. Користь од цих переживань залишилася. Коли бувають нелегкі закрути в житті, згадую про холоднороську парашу, повільною і набираюся оптимізму.

В камерах був час великого застою, бо починалася доба Берії замість Єжова, проте щось по-троху рухалося і місця наші на долівці мінялися. І я сунувся далі від параші — по драбині камерної ерархії.

Тоді був у мене сусіда поруч і ми товаришували. Чоловік років під сорок, міцно збудований, навіть важкий і важко припадав на одну ногу, якийсь давній дефект. Звали його Іван Григорович Воскобійник. Служив колись, але не офіцером у Гренадирському полку. Про українське минуле тоді не до речі було розводитися, а останні роки він був на малій роботі, щось ніби завідувач господарства — завгосп в Інституті Шевченка. Він оформляв, між іншим, акварелі Шевченка в синє паспарту з золотими пасмочками, що надає їм такий чудовий аромат першої половини дев'ятого століття. Коли побачите ці Шевченкові акварелі тепер у Києві, згадайте, що над ними працював Іван Воскобійник, чиста людина.

У тюрмі зі споду душі лізе багато такого, що під сонцем життя на волі ховається: підлота, злоба, страх і одчай. Щаслива була людина з Воскобійника, у нього не було цих темних закамарків душі.

Якось напроти нас сидів один чолов'яга, в очах у нього, в каламутних очах кипіла ненависть до всіх, а на язика — не те що оцет, а просто відхідна яма. Була у нас з ним сварка, ну так собі тюремна сварка за дрібниці. Але замученому і пригніченому арештантові під час тюремної сварки хочеться ображати, бити, навіть убити. І мені так хотілося. А Іван Григорович без злоби, спокійно в мій бік:

— У мене дуже важка рука. Як ударю його, можу покалічити. Залишмо.

Правда, важка і дужа з нього була рука, та легкий, ясний, незатямарений людськими пристрастями дух.

Розповідав він мені про Святі Гори, місця великої краси під Слов'янським, там він жив, а родом був з Лебедина. Тільки знаю, що рід його, рід Воскобійників, завжди зв'язаний був із шляхетною бджолоиною працею. На волі була в нього дружина не дуже твердих подружніх обов'язків, і він знав імена інших щасливців. Але не мав проти неї зла і з тюрми оберігав її від клопоту, не хотів, щоб знали, де він. Через це не мав передач. Взяли його влітку в літньому піджачку, тепер надворі вже була зима, а він усе в тому піджачку і без речей.

Від людського зла, що нас тоді так мучило безоборонних, рятувався пасивністю. І це було не через кволість тіла. Тіло було міцне. Він якось піднісся над брудом, брехнею і насильством. Сам приймав свою долю ясно, а іншим хотів допомогти, щоб не було їм більших мук.

Я завжди перед сном хрестився маленьким, напівтаємним хрестом — тільки середину грудей. Він раз побачив і каже:

— Не треба. Побачать, донесуть. Може бути гірше. Я християнин, я скорододинець, але тут, серед них, не треба.

І до своєї власної справи ставився без надії, все підписав. Один деталь його справи. Його "завербував" Сергій Пилипенко, плужанський батько, який уже давно був на засланні. У Пилипенка під час його слідства вимусили "вербовку". Справу Пилипенка закінчили, його заслали на Північ умирати, а вербовку тримали про запас. Через кілька років, у 1937 році вийняли, бо прийшов час і на ту категорію людей, до якої належав Воскобійник. Кінець відомий. Воскобійник усе підписав, що вимагали.

І от прийшов час — собирайся з речами.

Коли Воскобійника забирали з камери, був грудень.

Мій батько вистояв кілька ночей під тюрмою з передачею. Передача була невесела, але потрібна — все речі для лагерь, теплі речі. Батько мій — Платон Йосипович — був людина практична. Десь умів дістати якусь особливо теплу білизну, кавказькі валики, навіть нову шапку-ушанку поклав у мішок.

Од свого достатку дав я пару теплої білизни Воскобійникові, і він швидко натягнув на себе. Стоїть готовий іти в своєму літньому піджачку, але вже краще, бо під ним є щось тепле. А шапки в нього нема. Даю йому свою стару, чорну каракулеву. Вже потерлася. Ех, стара шапка — багато бачила вона. На волі бачила різні міста, процеси в судах, багато людей, молоді зальоти, під снігом радісні зустрічі. Тепер натягну нову — ушанку. А в моїй старій шапчині пішов Воскобійник.

Прощай, друже Іване!

Коротке прощання в камері. Скоро відчиняться двері.

— Давай!

Пішов Іван Григорович, не знали ми, куди пішов. Нескоро, в іншій уже тюрмі дізнався я, що під суд Військового Трибуналу, що стався на початку 1939 року. Втулили його в групу українських націоналістів, були там агрономи, був письменник Гордій Коцюба. І Воскобійника, і Коцюбу, і інших розстріляли.

В якійсь засекреченій советській ямі — велика має бути та яма, бо Харків більший за Вінницю, — засипали разом з іншими скорододинця Івана Воскобійника, мого тюремного друга. Засипали землею й ту стару шапку, знак нашої тюремної дружби.

Обручка, що... співає

Японські інженери - радіотехніки, котрі славліються на весь світ, сконструювали "обручку, що співає" — магнітофон у вигляді звичайної обручки. Замість магнітофонної стрічки в ньому застосований надзвичайно тонкий сталевий дріт.

"Обручка, що співає" — найменший магнітофон у світі

Лихо від моди

Свого часу європейські орнітологи перестали кільцювати білих лелек, бо в Африці місцеве населення вбивало цих птахів заради кілець — їх використовували для прикрас. ?

Коли чай почали пити

Чай відомий людству з давніх давен, але не завжди був напоєм. Навіть у Китаї, де з прадавніх часів його вирощували, а потім створили ритуальну церемонію заварювання і споживання. Спочатку його їли з тарілок ложками. Листи чаю піддавали дії пари, потім товкли в ступках, робили з нього однорідну масу, яку варили з рижом, імбиром, помаранчевою цедрою, різним корінням, молоком, навіть — цибулею.

В XI-XII ст. листя розтирали на порошок і додавали до страв як приправу.

Лише з XV ст. його заварюють і п'ють так, як сьогодні. До Європи чай уже прийшов у єдиній ролі — напою.

Дівчатка з диму

Чи може бути зв'язок між рівнем забруднення повітря і складом новонароджених? Італійський генетик Карло Сірторі запевняє, що так. На міжнародному симпозиумі у Мілані він зробив сенсаційне повідомлення, нібито в місцевостях, де в атмосфері дуже зросла кількість промислових відходів, серед немовлят відповідно збільшилось народження дівчаток.

Енергія сонця

Сонце — звичайна зірка у Галактиці, в системі якої налічується близько ста мільярдів зірок. Причому, їхній вік вважається досить молодим — лише 8—10 мільярдів років. Випромінюючи енергію, Сонце втрачає масу — "худне" щодоби на 360 мільярдів тонн. Але... його маси ще вистачить на десятки мільярдів років.

БАБИНЕ ЛІТО

Розділ із повісти "Месниця"

Санько пішов навпростець, оболонню. Сидячи цілоденно над копиллям, він не помічав, як за останні дні все змінилося навколо до невпізнання. Осінь уступила в повні права. Широкий простір оболоні, з порепаною від довгої спеки чорною землею, замкнувся вінком розпатланих верб та мусянжових берестів, над якими красені-клени горіли вогнем золотих корон. Кожна стеблина з жадобою допивала останнє тепло. Сиві пасма бабиного літа безконечно летіли ясною блакиттю, то бгаючися в білі клубки, то видовжуючись срібними нитками. Чіплялися за вершечки дерев, за кущі лози, за терник і безшумно клалися на землю, вкриту рудою травою й будяччям. Все мигтіло в сизому тремтінні марива, як прошуміло-го на шовковій мураві спогади дитинства, затьмарені непевністю дня, пошарпані й розгублені, як біле пір'я сполоханих гусей. Але вся увага Санькова впала на чорну постать посеред оболоні. Він легко впізнав у ній бабу Лукину. Обіпершись на ціпок, вона дивилася догори, на зелену баню церкви з золотим хрестом. Санько підійшов ближче. Баба Лукина, густо оповита павутинням, випромінювала проти сонця, як свята авреолею.

— У що ви так задивилися, бабусю? — ставши поруч, запитав Санько.

— Дивлюся, як Бог стелить м'яку постіль, синку, — не ворухнувшись, тихо проказала Лукина.

— Яку постіль? Кому? — здивовано спитав Санько.

— Мені стелить. Помру я скоро, синку. Циганка провіщувала. Ще молодою дівчиною була. Як вкриється небо й земля густою павоттю... Загуде в церкві здвін-віщун... Отоді й покличе мене Господь до себе.

Бачиш, скільки летить? Восьмий десяток доживаю, а такого не пам'ятаю.

— А хіба павутиння комусь про смерть віщує? — здивовано наставився Санько. — Таж старі люди кажуть, що коли густо пасом на землі, то буде рясно у млині. Врожай великий буде, — відмахуючись від павутиння, веселим тоном Санько хотів розвіяти бабині сумні думки.

— Правда, синку, правда. Великий буде врожай, та не люди його збиратимуть.

— А хто ж, бабусю?

— Са-та-на! Сатана, мій любий внучку, — з драматизмом упевнено повторила баба Лукина. — Він світ увесь дротом оснує... Таким, що оком людина не вздрить. Душі живій ні ступити вільно, ні хреста без кари на груди покласти. Маючий хліба голодному не дасть. Немічного дужий не підведе. Поля спустіють. Снопи в копах проростом візьмуться. Птиця питиме зерно. Мишва точитиме кубла. А люди, що та худоба пусто-

паш, їстимуть зело і падатимуть, як у моровицю

Баба Лукина монотонно вимовляла кожне слово, наче вичитувала з розгорнутої книги життя. Тихо, спокійно, одними устами, з повною вірою в підказане почуттям її глибокої душі. Вся її скам'яніла чорна постать, старі з сухими довгими пальцями руки, якими вона непорушно сперлася на ціпок, ще більш увиразнювали її переконання в неминучості висловлюваних віщувань.

— Та баби Лукини тоді вже не буде. Вона спочиватиме у Божій оселі. — Закінчила Лукина, обернулася й глянула на Санька очима, повними жалю і сліз. Вона почувала себе щасливою, що у вічній оселі ніхто не важитиме на її душу. Вона молитиметься там за дітей, внуків, за правнуків і за всіх, що на тісній землі несуть на собі тягар горя і страху, покладений на їхні душі руками сатани.

Санько влип очима в бабине пергаменове обличчя, змережене глибокими зморшками. Важкі краплі сповзали їй від збляклих очей до тремтятих уст, сухих, порізаних віком, як два шматочки матового битого скла.

Гострий жаль сухою грудкою підкотився Санькові під горло. Це ж вона, баба Лукина, виносила його на своїх струджених руках. Вигляділа, заколисуючи тихими піснями. Чарами барвистих образів влила в душу любов до сонця, до живої тварі, до лугових шовкових трав і запашних квіток. Кожний спогад, здається, ось-ось недалекого ще дитинства живою ниттю міцно в'язав його з оболонню. Тут він виріс, як пташок біля гнізда. Земля перед ним слалася рівними стежками, як довгі стяги вибілюваного проти сонця полотна. Навколо блеють ягнята. Гусята, розсипавшись жовтими колобками, пасуть молоду траву. А сповняться, бувало, від рясних дощів западини літеплою водою — дітям несказанна радість: купаються, хлюпоцуться, вистрибують — тільки бризки над ними веселкою горять. Баба Лукина була всієї дитворі за оболоняну матір. Як тільки вона в білій сорочці і чорній дерзі вийде з провулка, всі діти зграйкою до неї. Хапають бабу за руки, за дергу. Приведуть її до пагорбка, посадовлять на купу трави, нарваної руками, обсядуть навпочіпки, як шпаки вишню, та й клянуть бабу безліччю питань. А Лукина їм про Котигорошка, про Царівну Жабу, про Телесика, про Правду та Кривду, про того Веприка, що в саду рив. Мова їй часто мінилася різними голосами, а то, дивись, перейде на спів. Лине дитяча душа з бабиною оповіддю незнаними світами, то проймаючись жахом перед небезпекою семиголової потвори, то спалахуючи радістю в мить порятун-

ЛІТЕРАТУРНА ДОВІДКА

О. Бальзак, Н. Рибак і Бой-Желенський

Фанатичним поклонником творчості славетного французького письменника Оноре Бальзака був відомий перекладач його романів на польську мову Бой-Желенський*). Радянський письменник Натан Рибак написав біографічний роман "Помилка Бальзака", якого залюбки читали і читають українці як талановито написаний твір про світової слави письменника.

У варшавському журналі "Творчосць" була надрукована в липні 1961 р. велика стаття Моніки Варненської "Шляхом бальзаківської легенди". І в ній, в 7-у уступі, авторка згадує про зустрічі у Львові на початку Другої світової війни Натана Рибак з Бой-Желенським, у яких брала участь і польська письменниця Г. Гурська, яка саме тоді перекладала "Помилку О. Бальзака" польською мовою. Зацікавлення цим геніальним письменником Франції виявляла зокрема Моніка Варненська, доказом чого є не тільки згадана стаття в польському журналі "Творчосць", але й недавно видана в Польщі її книжка "Романтична подорож пана Оноре". Про зміст цієї книжки писалося 15 липня 1975 р. в статті "Від

ку героя, що здавалось, ось-ось упаде в хижі зуби змія.

Тепер Лукина стояла перед Саньком вся біла, прикована літами до ціпка, задивлена душею у далеч, незриму, незнану і невідхильну.

Санько нахилився й поцілував бабу в руку, як це робив колись, маленьким хлопчиком, коли вона, бувало, принесла йому з церкви бублик або медяник.

Санько ні словом не обмовився проти бабиних віщувань. Хоч він, здається, не вірив у ворожитство, але страшні картини, що з біблійною вірою баба Лукина викликала в Саньковій уяві, почуттям непевної тривоги стиснули йому серце, опекли мозок безліччю питань. Та й справді... Хіба його душа, його бажання, думки, його воля — все його життя не опутані сіттю диявольської павоти сатани? Хіба теперки, ось зараз, він не йде за цією незримою ниттю, як те звіря безвільно в пащу змія, до тиранського кубла? Адже не з добра його покликане в сільраду. Про це він добре знає, відчуває. І покірно йде. Не протестує. Бо він увесь собі вже не належить. Він тільки тінь жива. Покора. І в розмислах своїх Санькові видавались не такими вже смішними віщові слова Лукини. Вони оберталися перед ним у страшну дійсність, якої, відчував Санько, не оминати.

Звертаючи з оболоні в провулок, Санько обернувся і глянув на те місце, де зустрівся з Лукиною. Ніби якась невідома сила поривала його у той бік. Баба Лукина стояла на тому самому місці, оперлася на ціпок і дивилася під гору на зелену баню церкви з золотим хрестом.

Парижа до Верхівні" (київська "Літературна Україна").

Найбільше заслуговує на переклад 7-ий уступ статті Варненської з "Творчосці".

"У тому ж 1939 р. почав відвідувати Верхівню**) молодий український письменник, зачасований Бальзаком і його спогадами про перебування на цій землі, — пише М. Варненська. — Цей письменник, Натан Рибак, два роки працював над книжкою, що називається "Помилка Оноре Бальзака". Під час цієї праці вибухла польсько-німецька війна. Коли до Львова приїхав Бой-Желенський, якого високо цінила влада Радянської України і місцеве творче середовище, — автор "Помилки Оноре Бальзака" вів із ним довгі розмови, отже і щодо змісту його книжки про перебування французького прозаїка в Верхівні. До цих розмов приєднувалась часто Г. Гурська, авторка книжки "Друга брама". Вона готувала польський переклад роману Н. Рибак, а Бой був одним із його рецензентів. Він аналізував її уважно й оцінював прихильно. Польський переклад зник у крутіжій події, які заіснували, коли почалась радянсько-німецька війна. Гітлерівці, прийшовши до Львова, убили Боя-Желенського, а скоро після того й Галину Гурську.

Натан Рибак пішов на фронт, як військовий кореспондент. Перше видання його книжки появилось щойно в 1945 р. Досі було три видання українською мовою, три російською, а по одному мовами французькою, англійською, чеською, німецькою, болгарською і в'єтнамською.

"Бой-Желенський, утомлений і вичерпаний війсьними переживаннями, не їздив до Верхівні" — відповідає на моє питання Натан Рибак, якого я зустрів у Львові. Цікавився дуже й випитував докладно про всі подробиці бальзаківської традиції. Очевидно, 20 років тому ці традиції були багатші й живіші, ніж тепер. Тоді ще жили ті, що знали про Бальзака зі спогадів своїх батьків. Але відгомін цих спогадів можна ще й тепер знайти, як і пам'ятки по Бальзакові". — Так пише в своїй статті Варненська.

*) Тадей Желенський (Бой) нар. 1874 р. Польський літературний і театральний критик, поет і визначний сатирик, перекладач. Жив і творив у Варшаві. На початку 2-ої св. війни опинився у Львові (39-41 рр.) і викладав французьку літературу в університеті. Застрілений гітлерівцями в гурті польських професорів. (В. Н.).

**) Село на східному Поділлі, де був замок княгині Евеліни Ганської, в якому закоханий у неї Бальзак перебував декілька років, поки вони й подружились і виїхали до Франції. (Примітка авторки).

БАЛЯДА ПРО НОГИ

“Та болять ніжки...”

Що ж, доводилося співати й слухати, як інші співали цю тужливо-протяжну розповідь про тяжку працю й людську нескрєненість. Проспіваш, бувало, чи прослухаш, переймешся на мить чиєюсь далекою, глибокою втомою та й забудеш, поки біда не нагадає тобі, що в тебе теж є ноги і що вони теж можуть боліти.

А була ще й інша пісня, яку особливо любили співати львов'яни:

“Щасливі ті пороги,
Якими ходять ноги,
Якими ходить ця нога!”

Такий білявий юнак з усміхненими очима, в яких за веселкою ховалися і мрія, й туга, роздягнутий до пояса — у вільну хвилину вояки полюбляють скинути з себе якомога більше лахів, щоб впоїти тіло сонцем — брицькав на гітарі і оспівував дешевенькими, але безобидними куплетами жіночі ноги. Довкола нього стояли стрільці — одні задумані, інші заохочуючи вистукували ногами в такт, немов би даючи знати, що тема гітаристова куди принадніша, ніж якийсь інший мотив, що нагадує про свої власні, занедбані, напружені й розписані вічними пухирями ноги.

Що то за жвава й нестримна молодість! Ще вчора цей білявий гітарист, накритий ворожими стрільнями, що рвали на шматки друзів й нівелили тугі весняні трави, що корчували деревця із зоймно розпущеними бруньками, що піднімали й

якось плавно опускали шари чорного ґрунту на живих і мертвих, так от ще вчора він влипав, вгризався в дно окопу, щось шепотів устами і восковів від страху. А ось зараз, дивись, вибринькує весело на гітарі, хоча до передової всього півтора кілометра. Наче б він і не бачив чорних завірюх, які здіймалися в час артилерійських підготовок, і не збивав ніг в шаленій і безцільній біганині, і не роздряпував рук і всього тіла до крові, повзучи по каміннях, хащах і розкиданому колючому дроті.

А ми теж стоїмо колом, слухаємо, вдоволено прищмокуємо, враз забувши про свою довгу дружбу із смертю, забувши, що цей короткий перепочинок скінчиться для нас завтра і ми знову повернемося туди, де гримить і стугонить, де свистять і дзижчать — коли рикошетом — кулі, і де щодня за бруствером залишаються ті, які обняли землю навіки, які нерухомо лежать у всяких позах і вже не чують і не бачать диявольського вигравання зброї. Завтра теж цвістиме весна й ласкатиме сонце, тільки нам вже буде не до розкошів природи.

Гітарист б'є кілька переходових акордів і враз — щось таке нестримне, хвацьке, в карколомному темпі:

“Ми їхали на конях — не спіямеш,
А нам назустріч мчалося село!...”

І закаруселила молодість у шаленому степовому вертепі, де все імпровізоване, але де буйність

А тепер — про власну книжку Варненської за “Літературною Україною”.

“Ім'я і твори Моніки Варненської добре знані на Україні, — читаємо в рецензії. — В нас видавалася, зокрема, її повість “Хлопці з міста Лодзі” та широкого всесвітнього розголосу набули репортажі з Півд. В'єтнаму”. Далі “Л. У.” пише, що “Романтична подорож пана Оноре” привертає увагу не тільки тому, що це твір геніального французького письменника, а й через те, що в центрі його — подорож на Україну, багаторічна дружба з Евеліною Ганською, що стала дружиною творця “Людської комедії”. З непомітним інтересом постає привабливий образ вельми динамічної постаті класика світової літератури. Це документальна проза з елементами есе, а також наукове дослідження. Своєрідність твору полягає в особливій композиції, оригінальному аспекті бачення в зображенні постаті Бальзака. Це дає авторові можливість конкретно відтворити атмосферу бальзаківського часу, умови особистого й творчого життя письменника”.

Ще далі читаємо: “У багатьох бальзаківських місцях, не виключаючи й Верхівні, Києва, Львова, письменниця побувала особисто, і таким чином у книгу входять її власні враження й роздуми як сучасної письменниці, громадянки нового соціалістичного суспільства. Саме це надає творові актуального звучання. Постає Оноре де-Бальзака вимальовується на ґрунті широкого осмислення всієї його спадщини — не тільки епістолярної, а передовсім художньої. Це робить твір цікавим для читання”.

Під кінець автор рецензії А. Бурячок зазначає, що польська преса високо оцінила цей твір, що голова Спілки польських письменників Ярослав Івашевич вважає, що праця не є репортажем, а посправжньому літературна. Сам рецензент зазначив, що М. Варненська, як невтомна шукачка, чимало поїздила, і її праця увінчалась великим успіхом.

Подав В. Несторович

і хист спліталися в неповторний, приголомшливий узор. Не хлопці, а якась невгамована пасія, що вибухала, як звільнена енергія. Звідки така віртуозність, безшабашність і нестримне меретіння ніг? Чи, можливо, тут у людині озивався останній святковий ритуал перед смертю?

Господи, як давно це було! Немов би сторіччя минуло відтоді. І отак іноді дивись в далечинь, як біля залізниці, виглядаєш чогось з минушини, але колія порожня, тільки "рейки, вже як водиться, під горизонтом сходяться й зникають, а зараз, це все наше, тож хай впливається красою душа і хай, о хай зачерпнуть морської насолоди ноги, може останній раз!

Як улітку Сорок Першого приміряв військові кирзові чоботи, чомусь зовсім не переймався тим, що армії стрімголов відкочувалися, що звиклий устрій життя тріщав і розпадався, що там у натовпі плакала мати і що спереду чекали довжелезні піші марші. Та як узувся тоді, то наче б ураз відгородив ноги від світу, світла, цілющих вітрів і свіжих рос, наче б убив їх в колодки на віки-вічні.

Та бувало, як попадеш у русло панічного виру, то по місяцю не роззуваєшся! Зовсім забували, що несли нас, виручали й тримали живими вічно слухняні ноги. Хіба вже було як наживеш болючі пухирі, то визнаєш, чим саме ідеш, але щоб доглянути, вимити, помазати чи хоча б перемотати, то таки не було змоги. В безконечних тривогах, зривах і дальших маршах роззуватися — ризиковано, небезпечно.

Роззутися неважко, але взутися по тривозі, коли чобіт, висохши, меншав, а нога, спочивши, набрякала й більшала — то було рівнозначне катуванню самого себе. Оце й було причиною, що чимало вояків втікали босоніж по снігу, це якщо зимою, або провалювались голими ногами в колючки, кропиву й сухе паліччя, якщо літом. І в їхніх обличчях завжди застигав не так переляк перед ворогом, що навідає, як муки фізичного болю.

· Ниють ноги...

І як ото озветься в них таке шпигання наче б голками, то зарисовується в уяві образ, епізод, картина чи панорама з тих далеких літ, що вицідили з нас скільки сил, почувань і здоров'я. Іноді постає те жарке літо другого року війни, бита дорога вздовж морського берега, колона авт — рештки мотополку — і довга смуга молодих, кучерявих дерев, за якою починалася біло-піщана прибережна стьошка, що боком сповзала в зелено-голубі води Озівського моря. А ще: на піску, майже перед самою водою, навznak розкидані ноги. Білі, вояцькі, мертві...

Того літа німецькі танки й літаки безугодно гатили в нашу масу по вертикалі й горизонталі і, рідшаючи, розпорошуючись, ми скажено гнали навскіс на південь. Короткі ночі змінювалися довжелезними соняшними днями, хмарами пилу ("Ех, дороги, пилука й бур'ян!"), димами пажерливими червоними язиками. Ой, як хоті-

лося десь сховатися в тінь, віддихатися, напиться холодної води, роззутися. Так хіба ж устигнеш, коли по землі, вдень і вночі, повзла пекельна потвора, яка дихала й плювала вогнем і смертю. І від її палу й нестерпного пашіння сонця не було сховку.

Прикидали в думках — десь недалеко мав би бути Дін, природний бар'єр, який — все може бути — міг зупинити наш шквальний відворот від смерті. Дін, але ніхто не лякався. Дін, вода, хвилі, прохолода і всі нетерпеливо зиркали на схід. Здавалося, ми радо пустимосся вплавав якстій через широку козацьку ріку, щоб тільки хоч трохи змити з себе бруд і задавлений перетлілий піт та, нарешті, опустити наші страдницькі ноги в цілющу свіжість донських хвиль.

А вийшло, що ми влетіли в Ростов з ходу, шмигнули на шаленій швидкості через пусті вулиці, увірвалися на вже не раз збомблений і латаний міст, над яким саме знову з'явилися "гості" і яких злобно зустріли зенітні батареї, і ми за кілька хвилин опинилися за містом. Потім круто загнули на південь уздовж Озівського моря.

Палахотіло сонце в небі, ні хмаринки ніде, ні найлегшого подиху вітру, ані зморшки на морській поверхні. Скиглили чайки, довго зависали над нами, визойкуючи не то радість, не то горе. А ген у морі не то повз, не то стояв на місці вітрильник. Просто очам не вірилося: вітрильник на морі в такі часи! Один-однісінький, білий і крихтний, він маячив, як виклик краси й спокою всьому божевільному світові. У контрасті до води, неба й сіро-попелястої землі він був такий білий, наче б витесаний з найліпшої крейди. Жадібно я втягав усю принаду його білизни і, пригадую, мені дуже хотілося надіти нову, білу сорочку і відчувати під нею лоскятливі дотики прохолоди й свіжости.

Колона в'їхала в лісову смугу, і замучені люди, нічого не кажучи й нікого не питаючи, лише прикипівши очима до дзеркальної гладі моря, яке ніжно обцілювало біло-піщаний берег, почали роззуватися. Війна залишилася в Ростові. Завтра вона сягне й сюди, понівечить оцей лісок, сколєсить нижній білий берег, розкромсає цей неповторний вид, завтра зникне вітрильник. Сьогодні, тримаючи чоботи й черевики в руках, гулюючи як малі діти, ми побігли вибриком по білому, гарячому піску, зовсім не звертаючи уваги на слабохарактерного фельдшера, який благав, щоб не прали онуч у морській воді, бо тоді ногам загибель, переїсть сіль. Десяток найхуткіших бійців уже добігали до води, як де не візьметься шістка "мессерів" на низькому леті. І як прошили берег один за одним шість разів, то так ніхто до води й не добіг. Один чи два, стікаючи кров'ю, ще силкувалися повзти до плеса і витягли руки йому назустріч — та й заглякли.

Всього чверть години гуляли тоді над нами літаки, але первісна чарівна панорама за той час ніби була вирвана з рами й замінена непроглядним, гнітючим видом. Берег тепер був розкуйов-

джений, усіяний тілами, розкиданими чобітьми й розмотаними онучами. А від білого вітрильника залишився лише корпус. Щогла була зломлена, а на ній догоряли рештки білої парусини. І навіть море нахмурилося, взялося брижею. Та що найбільше запам'яталось, то це білі ноги побитих бійців. Пам'ятаю, мені тоді не так було жаль мертвих людей, як того, що їхні ноги так і не скоштували водяної прохолоди.

Ниють ноги...

Скільки ж то пройдено деріг у холоді, мокроті, у спеку, в завірюху, часто в тісному, часто в просторому і завжди благому взутті? І яка тільки погода не знущалася з наших ніг! І як тут забути оту арктичну зиму з 41-го на 42-ий рік біля Барвінкового! Чи були ще колинебудь на Україні такі морози, як тієї зими? Скотина в хлівах ревла, техніка й машини замерзали, ніякі мастила не витримували, бралися на зброю кригою, і безпорадно рюмсали дорослі люди.

Та найгірше було тим, кого призначали в передову охорону в ті жаскі морозні ночі. Одягали кожухи, натягали валянці, брали з собою соломяні мати і йшли туди, в міжкопний простір, в нічий сніги. Простилали соломяні підстилки просто на снігу і лягали, ховаючи гвинтівки під поли кожухів, щоб при потребі вони стріляли.

Мерзло обличчя, але його можна було час-від-часу встромити між кожушані відлоги, трішки помагало. Руки мерзли в рукавицях, але їх можна було підсунути під живіт, або подмухати на них. А ось ноги... Скільки не ворухи пальцями й всією ступнею, скільки не гупай валянком об валянок — ноги таки коліли, поволі дерев'яніли, а сказано ж, що людина замерзає з ніг. Нетерпеливо рахували хвилини, секунди, миті, чекаючи на зміну, а вона не приходила, може залежалася в теплій землянці. Хотілося вити з розпуки, кусати уста, кричати пробі, бож гинули, при повній свідомості доходили ноги.

А доплентаєшся до землянки, як на ходулях, упадеш на підлогу, ногами до вогню, і розпинаєш душу — роззуватися чи ні? Ану ж німці зараз там крадькома знімають закоцюблү передову охорону і за яку хвилину залунає тривога? Що тоді? Втікати босоніж по снігу, який тепер злився в суцільну кригу? І чи далеко забіжиш голими підшвами в такий мороз?

Оглянешся по землянці — всі сплять узуті, ніхто не ризикує. То й я не буду роззуватися, вже якось витримаю. Дивись, ноги почнуть відходити, відтавати. Значить, цілі, живем! Аж тут знову штовхають у плече — вставай, знову черга в охорону. Бідні, бідні ноги... І квилять вони тепер, немов би дорікають за попередні тортури, знущання й брутальність.

І який курйоз: у всіх тих перипетіях і лихоманках лише одна людина знайшлася, яка вже тоді шанувала свої й чужі ноги. Молодий лейтенантик, хлоп'я з вигляду, Витяжко на ім'я, часто садював нас на сніг, наказував роззуватися, натирати ноги сніжними комками і добре витирати. А коли треба було перейти річку вброд у холод-

ну пору, то, не зважаючи ні на що, він не гнав нас у воду з ходу, як отару, як то робили всі інші, а змушував роздягатися, щоб на другому березі чоловік міг надягти й назути сухе. Намочити ноги й тіло в льодовій воді — то ще не критична ситуація. Головне, щоб ураз опісля встромити ноги в сухі чоботи чи черевики. Навіть і нежиті не буде.

Винятково кмітливий, розумний і приступний був хлопець той лейтенантик. Беріг ноги, свої й чужі. Та восени 43-го наступив на міну і... Залишився живим, і тепер ноги його не ниють, бо нема їх зовсім.

Зудять, квилять ноги, та, пригадавши Витяжка, втрачаєш до них жаль. Натомість стає невимовно шкода мільйонів тих, що виходили на воєнні дороги двома витривалими й слухняними ногами, а повернулися додому без жодної...

Це так лише іноді. А взагалі ж — війна забулася. Захаращена турботами пам'ять рідко коли сягає тих далеких, задимлених і тривожних років, а якщо й вигребе щось з того вогненного хаосу, то хіба окремих, незначний епізод, ось як того білявого гітариста. А решта — а була ж ой яка довга кінострічка з безліччю жажливих кадрів — у всій своїй повноті вже більше не вітворюється. Забулося, випурхнуло з пам'яті й щезло.

От тільки ниють ноги часом. Закрутять, зазудять, наче б ревматизм наворотом, і не знаєш, чи то відгомін пекельної війни раптом забринить у костях чи неміч настирливо гніздитися у ще неторкнених старінням клітинах.

Ниють ноги...

Англія, 1975

ЖАХЛИВА ПОМСТА

Пані Аліді Потроті, що живе у Римі, стався дуже неприємний випадок — не випадок, а ціле нещастя. Протягом одного лише тижня після одруження, вона одержала аж... 250 пилюсмоків! Приголомшена такою навалюю, не знала що їй робити, бо ж це не були якісь тобі подарунки: представники різних крамниць настирливо вимагали плати за пилюсмоки, покликаючися на телефонне замовлення. А пилюсмоки й далі прибували й прибували... Довелося бідній молодій жінці та її чоловікові вдатися до поліції. Незабаром було з'ясовано, що винахідник цієї кумедії — один із її відкинутих залицальників. Він, довідавшись, що Аліда одружилася з іншим, вирішив помстити їй за "зраду".

Шекспір почував творчу наснагу, вдихаючи запах... гнилих яблук.

Довжина блискавки сягає десяти кілометрів, а температура, яка утворюється в її каналі, становить 20 тисяч градусів.

ДЕЩО ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Український нарід — один з висококультурних народів світу, через те й українська мова — це не тільки народня, сказати б, "стихийна" мова, а й літературна, культурна. А що ототожнювати ці два різновиди української мови не можна, то й у цій статті доведеться писати про той і той різновиди окремо. Спочатку, зрозуміла річ, треба розглянути походження, розвиток і сучасний стан першого різновиду, тобто народньої української мови, що склалася історично, "стихийно", без свідомого втручання в її життя людини, того етносу, що тепер відомий у світі як український нарід, а потім — походження, розвиток і сучасний стан української літературної мови, тобто тієї мови, що її створили українські письменники й науковці. Про взаємозв'язки між цими двома різновидами буде мова в другій частині цієї статті.

Українська народня мова

За теперішньою науковою класифікацією мов, українська мова належить до слов'янської галузі (поряд з романською й іншими галузями) індо-європейської родини мов. Але як виникли ці угруповання мов, історичне мовознавство й досі не з'ясувало, дарма що на цю тему написано дуже багато наукових праць, висунуто різні гіпотези, як от теорія родовідного дерева Шляйхера, теорія хвиль Шмідта тощо. Не з'ясовано й виникнення слов'янської галузі (чи групи) мов. "На жаль, — пише сучасний український діалектолог Ф. Жилко, — наука ще не розв'язала до кінця етнологенез (народотворення) слов'ян"¹). Те саме констатує в спеціальній праці "Етнологенез слов'ян", український науковець В. Петров. "Проблема слов'янського етнологенезу — одна з найважчих, найскладніших і до того ж найменш розроблених у радянській науці. Насамперед — і це головне — бракує належних джерел. Наявна джерелознавча база докраю обмежена. Історики, висвітлюючи цю проблему, змушені були в багатьох випадках брак документальних даних замінити викладом абстрактно-теоретичних схем, позбавлених фактичної основи, компенсуючи прогалини в джерелах створенням гіпотетичних конструкцій"²). Сам він, Петров би то, також не з'ясував цієї етнологенези. Він тільки спробував заперечити "іраномовність скітів" та, як археолог, зазначив в останньому реченні "Підсумків", що "мова "черняхівців" (носіїв т. зв. черняхівської культури, II-V ст. нашої ери — В. Ч.) несе, поза сумнівом, ознаки слов'янськості, хоч "слов'янство" черняхівців істотно відміняє від слов'янства історичних часів" (стор. 213). І це він зробив всупереч своїм власним попереднім твердженням, що дані археології в розумній етнічній приналежності носіїв даної культури "німі"!

Якщо мати на увазі історію питання про походження слов'янських мов, то в ній можна відзначити три проблеми, навколо яких точилися дискусії, висувано гіпотези, а саме: а) як виникли спільнослов'янська й окремі слов'янські мови (в тому числі й українська), б) де це сталося (питання про т. зв. "прабатьківщину"), в) коли з'явилися слов'янські мови як такі.

Як це видно з назви "слов'янська галузь", відокремлення від індо-європейської мови спільнослов'янської мови, а пізніше й окремих слов'янських мов мислилось за Шляйхеровою теорією родовідного дерева так: ці мовні одиниці виникали так, як виростають гілки ("галузь" — гілка) на стовбурі дерева. Отож так нібито й виникли східнослов'янські мови (українська, російська, білоруська), західнослов'янські (польська, чеська, лужицькі й інші, зниклі внаслідок германізації), південнослов'янські (болгарська, сербо-хорватська, словінська). Але ця, здавалося б, струнка схема не знайшла підтвердження в історії мов, в тому числі й слов'янських, — тимто пізніше історики слов'янських мов почали застосовувати Шмідтову теорію хвиль. Згідно з цією теорією, окремі мови виникали так, як виникають хвилі на поверхні води, причому ці в різних місцях виникли хвилі могли перехрещуватися одна з одною, внаслідок чого поставали перехідні мовні смуги. Щодо української мови цю теорію вперше застосував український мовознавець С. Смаль-Стоцький у своїй праці "Grammatik der Ruthenischen (Ukrainischen) Sprache", виданій у Відні 1918 р., а в 20-их роках на ній побудував свою працю "Українська мова в минулому й тепер" М. Німчинов. Обидві ці теорії припускають як попередній етап розвитку т. зв. прамову, або мову-основу, тільки С. Смаль-Стоцький та М. Німчинов заперечують, що була східнослов'янська прамова.

У питанні про *прабатьківщину слов'ян* висувано різні гіпотези. От російський мовознавець О. Шахматов припускав, що слов'яни вперше з'явилися у Прибалтиці, між р. Вислою та р. Західною Двиною. Чеський славіст Любор Нідерле у своїй праці "Слов'янські старожитності" вважав, що слов'яни з'явилися вперше на території Полісся, Теперішні польські й чеські мовознавці (Лер-

¹) "Нариси з діалектології української мови", видання друге (перероблене), в-во "Радянська школа", Київ, 1966, стор. 40.

²) "Етнологенез слов'ян, джерела, етапи розвитку і проблематика", в-во "Наукова думка", Київ 1972, стор. 3.

Сплавінський, І. Філіп) обстають за районом р. Вісли й р. Одеру як прабатьківщиною слов'ян.

Питання, коли з'явилися вперше слов'яни, пов'язують з історичними згадками назов, які вже засвідчені як слов'янські ("склавини", анти", енеди"), а це знаходять у пам'ятках з II-V ст. н. ери, хоч слов'яни як певне етнічне явище могли виникнути й значно раніше, тільки "слов'янами" чи іншими такими назвами ще не називалися.

Усі ці три аспекти припускають або (найчастіше) гіпотезу про пізніше розселення слов'ян з їхньої прабатьківщини, або автохтонство, тобто розвиток їх на тій батьківщині, де вони первісно з'явилися. В. Петров хоч на словах обидві ці можливості відкидає, але насправді звів усе до теорії автохтонізму, як це ми знаємо з наведеного вище його кінцевого речення.

Я коротко викладу тут питання про походження слов'янських і зокрема української мов у світлі моєї адигейської теорії, яку я розвинув у своїх трьох книжках та в окремих етимологічних розвідках (а в цьому питанні етимологізація має вирішальне значення). Труднощі в з'ясуванні цього питання походили досі від того, що для передісторичних часів (тобто для тих часів, з яких не збереглося письмових пам'яток) у дослідників не було фактичного мовного матеріалу, на який можна було б спиратися. Збережені у найранніших письмових пам'ятках скітські слова, переважно власні ймення людей, не давали нічого для з'ясування слов'янських мовних явищ, вони більше, як це почасти показав В. Петров у згадуваній праці, допомагали з'ясовувати явища балтійських мов, а жива сучасна осетинська мова, яку у відповідних славистичних дослідках пробували використовувати, також не могла правити за такий ґрунт. Я звернув увагу на те, що чомусь у таких дослідках, поперше, не звертали уваги на згадки давніх джерел про найдавніших насельників теперішньої України кіммерійців, а з другого — не добавляли сучасної живої північнокавказької мови чи, власне, мов — адигейських, хоч адигейців можна досить легко пов'язати з давніми кіммерійцями. Коли я ознайомився з будовою адигейських мов, то я знайшов можливим використати їх як "ключ" для з'ясування субстрату не тільки слов'янських, а й інших індо-європейських мов. У своїх працях я з'ясував за допомогою цього "ключа" багато гідронімів, топонімів, етнонімів та іменів людей, що пізніше збереглися як прізвища, значення яких для нас тепер незрозумілі. У своїй третій книжці "Підстави адигейської теорії" я з'ясував навіть фонетичні явища української та інших слов'янських мов, які досі не були переконливо з'ясовані. Таке значення мови предків сучасних адигейців — кіммерійців можна пояснити тим, що, згідно з думкою деяких дослідників, прабатьківщиною індо-європейців була територія сучасної України. Слов'янські мови виникли в умовах історичної Скітії-Сарматії, що охоплювала, як відомо, усю південну й північно-західну частини Східної Європи, а в глотогонічному (мовотвірному) розумінні слов'янські мови постали внаслідок схре-

щення кіммерійсько-"адигейських" та скітсько-сарматських мовних елементів. А що в таких процесах початків звичайно не буває, то датувати якийсь початок мови не можна. Можна тільки сказати, що цей процес відбувся на протязі останніх сторіччів першого тисячоріччя до н. ери. Спочатку це могла бути балто-слов'янська "суміш", що з неї пізніше виділились балтійські та слов'янські мови, ті й ті на своїх в історії засвідчених місцях. Отже, слов'янські мови виникли на тих територіях, де їх застала історія. А що отой глотогонічний процес у різних місцях був неоднаковий, то внаслідок цього й виникли не тільки різні слов'янські мови, а й ті діалекти особливості української мови, що про них буде мова далі. Якщо в давнину виникла форма "вуол", то вона й досі є в північноукраїнському наріччі, якщо в перехідній смузі від південноукраїнського наріччя до північного є форма "вил", то вона така здавна, як такого ж давнього походження й форма "віл". (Як відомо, досі в підручниках з історичної граматики ці форми пояснюють як ступневий перехід давнього "о" в новому закритому складі в "і", — як насправді ці форми утворилися, це я з'ясував ув отій своїй книжці "Підстави адигейської теорії").

Якщо мати на увазі давнє й теперішнє розміщення слов'янських мов, то можна сказати, що на Заході їхня територія "скоротилася" внаслідок германізації полабських та інших тамтешніх слов'янських народностей, а в південному напрямку, навпаки, вже історичними часами розширилася, коли теперішні південні слов'яни переселилися на Балканський півострів. Так само вже історичними часами східні слов'яни, зокрема росіяни, внаслідок завоювань Казанського царства та Сибіру, поширилися в напрямку на схід. Українці заселили Слобідську Україну та Верходоння (Вороніжчину) з початку XVII ст., а Кубанщину — наприкінці XVIII ст. Якщо мати на увазі Степову Україну та північночорноморське узбережжя, то, не зважаючи на те, що вже історичними часами тут запанували були різні тюркські народи (печеніги, половці, татари), розріджені слов'яни-українці і тут увесь час зберігалися чи то як бродники та вигонці, чи то як "татарські люди", чи то як козаки, які гніздилися в Дніпрових плавнях або й були на службі у кримських ханів. А тим самим і традиція українського мововжитку й тут не переривалася цілком. Про це останнє можуть, між іншим, свідчити назви Дніпрових порогів, що їх записав у X ст. Константин Порфірогенет і що вони збереглися аж до нашого часу, хоч їхніх значень ми вже не розуміємо: ці значення "затемнила" т. зв. народня етимологія.

Вище з'ясоване в світлі моєї адигейської теорії походження слов'янських мов виключає потребу в гіпотезі й спільнослов'янської прамови і інших, вужчих, як от східнослов'янська, мов. Цю останню думку підтверджує й зіставлення фонетичних особливостей цих мов, яке не дає змоги будь-як їх кваліфікувати, тобто розподіляти на групи. Поширений тепер у шкільних підручниках поділ

їх на західні, південні й східні є більше географічний, ніж лінгвістичний поділ. Справді бо: якщо українська мова має твердість приголосних перед "є" ("день") та "и" ("сила"), а білоруська й російська цієї дуже важливої особливості не мають, то чи її можна поєязувати на цій підставі з цими останніми? За цією ознакою її швидше можна пов'язувати з белгарською та сербохорватською мовами, які цю особливість теж мають! (Проте це не значить, що українська мова ближча до сербської, ніж до білоруської та російської, як це твердив у згадуваній праці С. Смаль-Стоцький: є ж іще інші особливості, зокрема морфологічні, які віддаляють українську мову чи хоч переважну більшість її говорів від болгарської й сербської, — це твердження С. Смаль-Стоцького було б слушне, може, тоді, якби всі українські говори мали такі особливості, як південно-західні, зокрема гуцульський говір). Своїм фрикативним (протисненим) "г" українська мова у східній групі в'яється тільки з білоруською мовою та з південноросійським наріччям (яке було колись частиною тих говорів, що з них пізніше утворилася білоруська мова, про це свідчить їхня спільна особливість акання-якання: "вада", "зямля"), але "випадає" з цієї групи тим, що такий фрикативний звук мають ще дві мови західньої групи — словацька й чеська. М'якістю приголосних перед "є" й "и" російська й білоруська мови в'яються з польською мовою, а з цієї західньої групи "випадають" чеська й словацька мови не тільки своїм "h", а й своїм "hlava" (бо в польській мові "głowa"), що зближає їх з південнослов'янськими мовами.

З огляду на такі "перехресні" зв'язки української мови з іншими слов'янськими мовами (а це ще й не всі, їх можна відзначити більше: є ж іще граматичні й лексичні явища) її можна вважати осередньою серед них мовою.

Щодо спільних східнослов'янських фонетичних особливостей, тобто таких особливостей, які об'єднували б українську мову з білоруською та російською разом, то їх майже немає. За найбільшу фонетичну спільність між цими мовами звичайно вважають т. зв. повноголосся, такі утворення, як от "голова", "береза", що в них обабіч "є" (відповідно до польських "głowa", "brzoza" приголосних "л" та "р" стоять голосні "о" або мовляють "галава", то це хоч і повноголосся, та чеських "hlava", "břiza" та таких же неповноголосних форм у південнослов'янських мовах), то це більше традиційно-графічне, ніж фонетичне явище. Адже відповідно до українського "голова", що його українці вимовляють так, як воно й написано, в російській мові хоч і пишуть "голова", але вимовляють "г'лова" (не плутати цього з церковнослов'янським "глава", уживаним у російській літературній мові), в якому між "г" та "л" чути звук неповного творення (глухий), а це вже насправді неповноголосся. Якже в південноросійському наріччі та в білоруській мові це слово вимовляють "галава", то це хоч і повноголосся, та не таке, як в українській мові, бо акання й окання — велика розбіжність у вимові, явища, які без

ОКРЕМА СТОРІНКА ПРО УКРАЇНСЬКИЙ ГАРВАРД У "СВОБОДІ"

У щоденній українській газеті "Свобода" з 25 червня ц.р. була відведена окрема сторінка під загальним заголовком

УКРАЇНСЬКИЙ ГАРВАРД

Сторінка фонду катедр українознавства

Це перша спроба силами молодих гарвардців українців інформувати українського читача "Свободи", що зробив і що продовжує робити український Гарвард — його наукові сили, студенти, збирачі фонду, меценати. Зусилля молодих ентузіастів українського Гарварду треба тільки привітати й похвалити.

Але нас спершу здивувало, а потім і обурило те, що вдалося прочитати крізь лупу — під тією шляхетною сторінкою: це, мовляв, друкується — як платне оголошення фонду катедр українознавства (ФКУ).

Напрошується думка: чи не краще б було надсилати матеріал тієї сторінки до всіх українських газет і журналів? Можна не сумніватися, що всі або майже всі надрукують те, не вимагаючи оплати — як за платне оголошення.

попередньої обізнаності могли б призводити до нерозуміння в мовленні. Така гадана східнослов'янська спільність, як початкове "о" на місці давнього "є" (якщо таке наствпство історично було) в словах "озеро", "осінь", поперше, порушується в російській мові словом "ежевика" (пор. українське "ожина"), а подруге, в білоруській мові це звучить, як "возсра", "восень". Не зовсім тотожна в усіх трьох цих мовах і вимова "межа", "ніч" (тут мова йде про звуки "ж" й "ч"), бо тоді, як у російській мові звук "ж" завжди твердий, в українській мові він може бути й м'який, а в деяких говорах навіть вимовляється, як "дж" ("меджа", "меджи" — між), тоді, як у російській мові звук "ч", навпаки, завжди м'який, а в деяких говорах вимовляється навіть, як "ц", "ць" ("ноц", "ноць"), в українській мові це твердий звук (а галицьке "ніц" не йде в рахубу, бо це пізніе запозичення з польської мови). Зрештою, одна фонетична спільність, якби вона й була, не має великої в цьому розумінні ваги.

Українська мова має й такі фонетичні особливості, яких ув інших слов'янських мовах, в тому числі і в російській та білоруській, немає. Це звук "і" відповідно до звуків "о" та "є" в усіх інших слов'янських мовах ("кін" — "кон" та "осінь" — "осень"). На місці давнього "ятя" (це назва літери) в українській мові звучить "і" з такою послідовністю, якої ні в одній з інших слов'янських мов немає (у певних умовах це є в чеській, в говорах сербохорватської мови та в північно-російському наріччі). Є українські своєрідності в морфології (форма "писатиму" тощо), в лексиці, в синтаксі та в фразеології.

Як і всі інші мови в світі, українська мова неоднотайна на всій своїй території. Вона поділяється на три основні наріччя: північне, південно-східне й південно-західне. З них південно-західне найбільш подрібнене на різні говори та говірки. Але огляд особливостей наріччів та говорів української народної мови не входить у тему цієї статті. Їх можна знайти в згаданому вище підручникові Федота Жилка.

Українська літературна мова

Літературна мова, як сказано на початку цієї статті, — це культурна, свідомо опрацьована мова. У всіх народів вона починалася чи й тепер у декотрих починається тоді, як виникає письмо. Отже, літературна мова — це й письмова (чи писемна) мова. Можливо, що першу літературну мову мали ще якісь наші предки, що жили в Хозарській державі VII-X ст. н. ери). Це було "роське письмо" й "роська" мова, що їх, мабуть, уживав спільний для росів і слов'ян суддя, як це відомо з історії Хозарії. (Цих "росів" не можна плутати з пізнішими "русами" — скандинавами, що заснували державу — Київську Русь). Можна припускати, що саме це письмо й цю мову знайшов у м. Херсонесі Кирило-Константин (IX ст.), упорядкувавши це письмо як пізніше відому слов'янську глаголицю³). Після християнізації Київської Русі до неї була принесена старослов'янська мова, створена на основі солунської говірки македонської мови. Ця мова досить рано почала "українізуватись", вбираючи в себе фонетичні явища, слова й граматичні конструкції з української народної мови, особливо в текстах нецерковного характеру. Яскраво цю "українізацію" засвідчено в літературному творі з XII ст. "Слово о полку Ігореві"⁴) в "Галицько-волинському літописі" (XIII ст.), у грамотах з XV-XVI ст. ст. тощо.

Після Люблінської унії (1569 р.), коли й центральні українські землі були прислані до Польщі (Галичину Польща завоювала ще 1349 р.), на цю літературну мову сильно вплинула польська мова, а це надало їй характеру т. зв. "макаронічної" мови. Вона засвітила в полемічній на церковні теми літературі XVII ст., ввіршах та драматичних творах тогочасних письменників (Климентія Зіновієва, Ф. Прокоповича й інших), у козацьких літописах Величка, Самовилія та в інших пам'ятках уже першої половини XVIII ст. З середини XVIII ст., внаслідок ліквідації політичної автономії Гетьманщини, цю мову витіснила з ужитку зросійщена церковнослов'янська мова. Це останнє внесло повну мовну дезорієнтацію в свідомості українських письменників другої половини цього сторіччя, болючою пам'яткою якої (дезорієнтації) є мова філософа й поета Гр. Сковороди⁵).

Але ще з XVII ст. починаючи, на Україні поряд з отією "макаронічною" мовою українські письменники почали яживати живої (розмовної) народної мови. Це були переважно інтермедії, жартівливі вірші (найперша інтермедія — Гава-

товича, найяскравіші віршовані твори з другої половини XVIII ст. — І. Некрашевича). Та справжнім початком нової української літературної мови, побудованої на основі народної мови, була "Енеїда" Івана Котляревського (1798 р.). У своїй "Історії нової української літературної мови" (перше видання 1955-1962 р.р., друге, розширене й продовжене до 1933 р. — 1970 р.), в книжках "Мовна політика більшовиків на Україні в 1950-1960 р.р." (Чикаго, 1974 р.) та "Мовна політика більшовиків, спроба історичної аналізи" (Нью-Йорк, 1976 р.) я розглянув такі етапи розвитку української літературної мови:

1) "перші спроби", що виникли "стихійно" і тривали від XVII ст. (від інтермедій Я. Гаватовича до "Енеїди" І. Котляревського) і з мовистового боку були переважно бурлескними тво-

2) перші спроби "поважного стилю" (п'єси І. Котляревського, деякі твори П. Гулака-Артемовського);

3) "манівці" мовної котляревщини з їхньою ознакою — перебільшеною й здебільшого тематично не вмотивованою бурлескністю (напр., у всяких "писульках", написаних прозою, в приватних листах);

4) мова прозових творів Г. Квітки-Основ'яненка як велике жанрове розширення;

5) мова українських романтиків на Наддніпрянщині та Наддністрянщині;

6) мова Т. Шевченка як епохальне явище в історії жанрового й стилістичного розвитку української літературної мови;

7) українська літературна мова другої половини XIX в., її жанрово-функційний розвиток, всупереч заборонам її в межах Російської імперії, але з деякими полегкостями для її розвитку в конституційній Австрії (спроби публіцистичного й наукового її вжитку, запровадження в школі — в Галичині та Буковині, часткове побутове вживання серед освічених людей);

8) розвиток української мови на Наддніпрянщині й Кубані після 1905 р. і до революції 1917 р. (поява української преси);

9) буйний розвиток української літературної мови після 1917 р., остаточне її розширення як всеосяжного знаряддя політичного й культурного життя українського народу в українській самостійній державі 1917-1920 р.р.;

— — — —

³) Див. про це в моїй статті "Малюнкове походження глаголиці", ж. "Українська книга", ч. 1, 2 за 1973 р.

⁴) Див. у моїй праці "Мова "Слова о полку Ігореві", Вінніпег, 1950 р.

⁵) Див. мою працю "Мовна позиція й мова Григорія Сковороди", ж. "Визвольний шлях", ч. 6, Лондон, 1963 р.

10) часткова ліквідація цих досягнень під час т. зв. воєнного комунізму в УСРР (тоді так писали);

11) відновлення розвитку української літературної мови в УСРР та на українських землях РРФСР періоду українізації (1923-1932 р.);

12) обмеження українського мововжитку під польською окупацією в Галичині та перші спроби запровадження нової української мови на Закарпатті під владою Чехо-Словаччини;

13) ліквідація українізації в УСРР та РРФСР і русифікація української літературної мови від 1933 р. і до середини 50-х років;

14) цілковита ліквідація українського шкільництва на Буковині під румунською окупацією.

Якщо мати на увазі зв'язок *української літературної мови з українською народною мовою*, то можна сказати, що аж до кінця XIX ст. її творці хотіли синтезувати в ній усі українські наріччя. Цю думку обстоював тоді ще І. Франко. Але в 90-их роках наддніпрянець Б. Грінченко розпочав мовну дискусію на цю тему, і внаслідок цієї дискусії українська літературна мова почала стабілізуватися на основі південно-східного наріччя, а особливості південно-західного наріччя та північного ввійшли до неї тільки частково. Це загальний закон творення літературних мов у багатьох народів, коли літературна мова виробляється на якомусь одному наріччі. Південно-східне наріччя української мови — це, справді, найкраща основа для всеукраїнської літературної мови, бо воно, поперше, територіально найбільше, а по-друге, діалектно майже одноманітне і, по-третє, воно найменше підпало під вплив інших сусідніх мов, і через те в ньому найкраще збереглися своєрідності української мови.

Але різні зовнішні перешкоди, зокрема найбільша з них — приналежність різних частин української мовної території до різних чужих держав, ще й у XX ст. досить довго гальмували нормалізацію української літературної мови на основі південно-східного наріччя. Показовим "сигналом" на цьому шляху було видання в Галичині словника І. Огієнка "Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних" (Львів, 1934 р.), перевиданого в Нью-Йорку 1973 р. Цей словник вилучав з ужитку переважно західно-українські слова як вузькі локалізми. А в своєму журналі "Рідна мова" І. Огієнко засуджував і граматичні локалізми, домагаючись нормалізації і в цій системі української літературної мови.

Проте остаточно поширилися ці *норми нашої мови* на всю українську мовну територію тільки після того, як усі західноукраїнські землі (за малими винятками) приєднано до УСРР, і їх тепер додержуються всі українці, де тільки є український культурний мововжиток, у тому числі й на еміграції — у США, в Канаді тощо. Труднощі тепер тільки в тому, що, поперше, в СРСР українська літературна мова заборонена на східних "заможних" (тих, що за східним кордоном УСРР) землях — на Кубанщині, Дінщині, Вороніжчині, південній Курщині, як також в азійських

РЕЧІ — НІБИ ЦІЛКОМ ДО РЕЧІ, АЛЕ НЕ ЗНАТИ, ЧИ ДО ДІЛА

Голова делегації російських письменників Героргій Марков у своїй промові на недавньому — VII-му — з'їзді письменників України й так сказав:

"Як формувати майстрів з молодих літераторів — питання величезного значення. Звісно, слід пошукати резерви й серед старших поколінь. Є в нас письменники, зокрема й вельми обдаровані, але такі, що вже мало пишуть або зовсім не пишуть протягом багатьох років. Треба придивитися, з якої причини. Можливо, декому ми не створили умов, декого не підтримали вчасно, не надихнули. Ми повинні бути дбайливими господарями у нашому на диво багатому літературному господарстві..."

**

"Нам потрібно боротися — і, може, це завдання як ніколи гостро постало нині — за високий професіоналізм у літературі. Ми повинні розчищати дорогу талантам. Та що гріха таїти, часто у видавництвах і журналах талановиті, яскраві речі лежать, а сірі йдуть без заперечень, бо талановиті твори і редагувати складніше, і відповідати за них важче..."

**

"Де та сміливість, якою завжди відзначалися радянські письменники? Я маю на увазі не сенсацію, а вихід на великі теми, на великі проблеми, на вагомий узагальнення нашого життя в літературі. Надто багато ще — і ви це знаєте не гірше за мене — примітивних, однакових книжок. Автори їх різні, а герої схожі один на одного, наче дві краплі води... Ми повинні підвищувати нетерпимість до примітиву — він тягне нас назад, стримує наш рух".

українських колоніях, аж до Зеленого Клину включно, а по-друге, русифікаторський уряд цієї імперії накидає нашій мові російські слова і вилучає з ужитку українські народні слова та вислови. Не можна не відзначити й того, що й на еміграції норми нашої літературної мови не завжди витримуються, хоч це вже можна пояснювати тільки незнанням їх, а не злою волею наших письменників та журналістів.

Але, попри все це, уже можна сміливо твердити, що українська літературна мова — це одна з високорозвинених літературних мов світу. Це мова, якою написані численні й видатні літературні твори, мова придатна для наукового вжитку, її вивчають, тепер навіть поза межами України у школах усіх рівнів, аж до університетів включно, вона лунає в етері, бо нею користуються й радіостанції таких держав, як США, Канада тощо.

ВРОСТАННЯ В КАНАДУ

(Яр Славутич, ЗАВОЙОВНИКИ ПРЕРІЙ. Друге доповнене видання з англійським перекладом.

Едмонтон: Славута, 1974. 112 стор).

Обкладинка, на якій малюнок родового герба, має назву книжки і автора англійською мовою. Далі — зліва українською, а справа англійською — назва автора і збірки віршів. На п'ятій сторінці — від видавництва "Славута" коротка передмова про те, що перше видання з'явилося 1968 р., а друге (в супроводі англійського перекладу) — 1972.

Отже, книжка укладена так, що на лівому боці український текст, а з правого боку — переклад англійською мовою Р. Г. Моррісона. Беру собі завдання розглянути лише український текст.

Як у кожному людському творі, завжди натрапиш і на плюси, й на мінуси, звичайно тоді, коли маєш власний добрий, несхиблений критерій, практично перевірений (в розумінні перспективності його дії).

Тому почну від "Полярних сонетів", які без закиду з погляду стилістичного і значеневого:

Збулось пророцтво Крі: списи й вігвами
Обвіяв мир — і битов порохи
Лягли на свіжі просіки й шляхи,
Що клали БІПІ з чорними руками.

Далі йде мова про "постіл, повитий мотузками", про кожухи і як то "сокир смирних залунали гами"... Однак, прибульче, — пам'ятай, що "твоя хлібина, біла і пухка", — СИНІВ ЗЕМЛІ Іллі Кіріяка" (стор. 52).

"Шевченко в Вінніпезі" — це гарно скомпонований сонет із чудовим закінченням про Тарасове прокляття:

Конайте, виродки! Варшавське шмаття,
Багно Москви, — нехай же вас поб'є,
Як Божий бич, Тарасове прокляття!
(Вінніпег, 29 червня 1961 р.)

Прогляньмо ще за порядком деякий вицвіт туги й думок за відійшлими завоювниками прерій та про живих — про їх наснагу і завзятість... Ось на восьмій сторінці зворушливий вірш "Туга" (внизу помітка: "на могилі І. Пилипова):

"Не чути зозулі, нема й солов'я,
Якими дзвеніла юність моя.
...О рідна вірадо! Я грона рву —
Вмиваю слізьми червіль степову,
Баную в душі, до серця тулю
І в Бога благаю, повний жалю...

І кінцівка традиційно зворушлива: "Червона калина стала й мені Снагою життя в чужій стороні".

Далі на стор. 10-ій — "Атавістичне", в якому зустрічаємо таке оптимістичне запевнення:

Ні темний жур, ні дике сұм'яття
Тебе не спинять у твоїм розгоні.

Вірш "Плугатарі" красно закінчено дзвінкою строфою:

Берімось, поети, до красних рим.
Хай славень дзвенить орачам старим.
Хай лине з Канади похвальний спів
Про піднятих прерій плугатарів. (Стор. 12)

У вірші "Чепіги плуга у долонях" "Усе вітає той ратай, Що прерій гони крає й крає, старий оновлюючи край..." Автор підкреслює, чого саме dokonали й далі dokonують українські "завойовники прерій".

Іноді поет послуговується способом інакомовності. У вірші "Трое" — красномовний кінець, гідний цієї баллади:

Трудивсь Іван, зорав Іван
Туті цілини прерій,
Тоді вернулись Джон і Жан
Вести ім'ям імперій (стор. 24).

"Чорностопець" — це теж "баллада", але більше скидається на малюнок з натури: індіанський воївник, ще хлопець, але вже обвішаний трофеями — скальпами подоланих ворогів: Іван умовляє його не гніватись, а жити в мирі, ми ж, мовляв, братерства провісники щирі"... І кінцівка мальовнича: "Тнів нагло проках... І люльку запалює хлопець, смаглявий, натий чорностопець"... (стор. 27).

"Спадщина" — дуже вдало скомпонована баллада, зі зразковим цивілізаційним кінцем. Тут видно український гуманізм автора.

Далі йдуть кілька авторових ремінісценцій про бачене й почуте щодо наших поселенців, як от "Діди", що сидять на "обвітреній колоді" та ведуть розмови про давні біди:

Дідам жадані спогади про біди.
Діди байдужі на нові приваби.
Сидять діди, задумані всевіди —
Як на могилах давні скитські баби. (стор. 34)

У розділі "Північне саяво" знаходимо на стор. 70 вірш, який починається рядком "Плач голодних кайотів" — вимовний образок тундри.

"Падає сніг, III." Тут автор ужив сміливу форму віддіслівного прикметника, згідну з нашим слово-

твором: "Білий давкий восьминіг", також доречний вислів "Дико валують вітри". Цікава остання строфа:

І не вгаває снага,
Віра багаттям гуде,
Хай алясканська юга
Б'ється об серце тверде!

У вірші "Біла далеч — немов труна" усі строфи справляють добре враження своєю закінченістю "За Атабаскою намети білі" — всі чотири строфи викликають гарне враження своєю шліфовкою і згадкою про червоні ягоди горобини, що символічно майже дорівнюють калині.

"На кучугури" — один із найраніших у циклі. Ці чотири короткі строфи, либонь, ще з початку задуму створити цей цикл, уже натякають про зміст, яким справді насажена ця збірка.

"Зеленошаті далечі Юкону"... Тут у третій строфі: "...Сторожкі ялини шурхітно шумлять, А дзвін щита у далеч лине й лине, Як войовничі поклики заклиять". Отим "шурхітно" подається коректа авторового вислову на стор. 84-й: "Душі урочий шерех" (це ніби на подобу "шорох", але в нас немає такого слова; а московське "шорох" словники перекладають "шурхіт, шарудіння").

"Північне саяво" — це вільні, не римовані вірші, либонь, щоб якнайдостеменніше висловити думки й тямки різних людей про явище північного саява, людей учених і невчених, а наприкінці й погляд самого автора.

Вірш "Вони пройшли лункою ряснотою" присвячений дружині автора, Вірі (дата написання — 1962), отже — це особиста, інтимна лірика. Треба підсумувати: ми в праві і автора зарахувати до вище згаданих "завойовників прерій" (згадував же автор і про інших, як от Єлиняк, Кириак тощо). Щодо І. Кириака: у його СИНАХ ЗЕМЛІ є такий знаменний вислів: коли його хтось повідомив про смерть і поховання одного із цих "завойовників прерій", він докинув таку влучну репліку: "Ого, уже востаємо в землю".

Останній чотирьохстрофовий вірш "Що рік, то глибше борозна" витриманий у вчистому тоні, ознаменований точною датою, днем народження поета — 11 січня 1972 р. Щоправда, дехто з читачів чекав як не хоруг подяки "завойованій землі", яка щороку родить дорідні пшениці, то клятви про "незабудь" рідній Батьківщині. Але замість цього автор подає тут лишень мужню констатацію ходу часу:

Летить земля і дмуть вітри,
І сонце йде вперед.
А я вечірньої пори
П'ю ночі темний мед. (Стор. 108).

Сьома збірка Яра Славутича, ЗАВОЙОВНИКИ ПРЕРІЙ, — це свідчення нашого вrostання в завойовані українськими руками прерії, вrostання в Канаду, з усіма позитивами, як український вклад у розбудову цієї країни, вияв туги за рідним краєм, далекою Україною, де народився й сам поет, і для якої він живе і творить її мовою. Канадська Україна — це поширення української України, одна з найкращих її галузок.

БАГАТОКУЛЬТУРНІСТЬ: ЧИ ВОНА ПІДРИВАЄ КУЛЬТУРУ ФРАНЦУЗЬКОЇ КАНАДИ

(Канадська Сцена). Чи державна політика багатокультурності виходить на школу чи на добро французькій меншості Канади? Професор Гі Роше з Монреальського університету вважає, що багатокультурність ставить під знак питання політичну силу і навіть існування франкомовної громади.

Професор Роше висловив такий погляд у доповіді на другій канадській конференції в справах багатокультурності, що відбулася на початку цього року в Оттаві. Звіт про неї подав монреальський щоденник "Девуар".

Дейл Томсон, Мекгільський університет, заперечив тези професора Роше у відповіді, яка також була подана в "Девуарі". Ось короткий огляд їхніх поглядів:

Професор Роше: "Багатокультурність витворює парадоксальну ситуацію в країні, яка бореться за рівність між двома головними культурами. На думку франкофонів багатокультурність пов'язується з англomовним середовищем. Вона діє поза франкофонною сферою і загрожує політичній силі та існуванню французів.

У багатьох країнах є багатокультурні складники, але їх не проголошують як підставу для офіційної політики.

Багатокультурність помітна у великих містах, але в багатьох місцевостях (сільські місцевості, містечка) це тільки абстракція.

Багатокультурність не має політичного значення, бо майбутню долю вирішить взаємодія французьких і англійських політичних сил.

Багатокультурність загрожує майбутній двомовності, бо в ній закладена думка, що є різниця між мовою і культурою. Без двокультурності офіційна політика двомовності не матиме ніякої культурної підстави.

У багатокультурному суспільстві франкомовній громаді загрожує занепад. Це може призвести до нової офіційної політики одномовності або, навпаки, багатокультурності.

Державність не можна спирати на багатокультурність. Двокультурність допускає певну внутрішню культурну структуру, але багатокультурність заперечує це поняття. Немає історичного прецеденту, щоб держава була заснована на взірці мініатюрної ООН.

Така політика — назадняцька. Відокремленням двомовності від двокультурності уряд зрадив надії франко-канадців бути визнаним партнером англomовних канадців і обмежив французьку мову до суто офіційного вжитку".

Дейл Томсон: "Канадська традиція багатокультурності завжди відрізняла Канаду від Сполучених Штатів — це пошанування культурного внеску імігрантів, а не культурний геноцид в ім'я національної єдності.

Політика культурної мозаїки прискорила розвиток Канади і значно збагатила її культурно і матеріально.

Ця політика дозволяє імігрантам легко при-

ІСТОРІЯ КАРЛА XII

(Уривок)

Від перекладача

Вольтер (псевдонім Марі Франсуа Аруе, 1694-1778) — письменник, історик і філософ, що залишив глибокий слід на розвитку світової думки в дорозі до рівноправності, свободи і толерантності.

Історія Карла XII, короля Швеції вийшла друком 1731-го року і вважається тим твором, що в ньому вперше запроваджується модерна метода наукового дослідження в історії. Вольтер пише до одного шведського історика старої школи: "Ви нам розповідаєте, о якій годині короля коронували. Але не кажете, чому його коронували передчасно, не так, як покладено за законом, чому усторонили від регентства його матір, як це сталося, що славнозвісний Піпер завоював довіря молодого короля, які тоді були військові сили Швеції, яке число її населення, хто були союзники, її уряд, які були її слабкі сторони, які ресурси".

стосуватися до Канади. Таким чином, це гуманітарне поняття, яким канадці можуть пишатися.

Канадська багатокультурність дає іммігрантам можливість входити в канадське життя природним темпом, а не під тиском зрікатися своєї культурної спадщини.

Чимало людей етнічно-культурного походження не повірять у те, що вони є загрозою для франкофонів. Для них багатокультурність є символічним жестом, який не можна порівняти з гарантованими конституцією правами французьких канадців. Немає видимої можливості, щоб якась група вимагала офіційного статусу для своєї мови.

Умови життя в сучасному світі такі, що ми мусимо жити в близькому контакті з різними культурами. Немає ніяких доказів, що не-англійські або не-французькі канадці менш прив'язані до Канади, ніж дві головні культури. Труднощі зрозуміти двомовну, багатокультурну Канаду походять від низки таких не окреслених ясно понять, як "державність" і "культура".

Багатокультурність аж ніяк не є кроком назад для французьких канадців. Навпаки, така політика може скріпити позиції французької мови і культури. Вона утримує різноманітну природу Канади тим, що стає франкомовне суспільство в позицію сили. Крім того, завдяки тому, що уряд дає допомогу іншим культурам, заходи на користь французької мови стають політично сприятливими для багатьох канадців".

Такі аргументи за і проти державної політики багатокультурності висловили два квебекських учених.

Не дивлячись на ці якості, ані на те, що в 4-ім томі (Історія складається з 8-ми томів) Вольтер подає відомості про події на територіях Росії і України, БОЛЬШАЯ СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ промовчує існування цього твору. Видно, редакторам не подобається той факт, що Вольтер характеризує царя Петра як тирана, що "хизується перед шведськими генералами, а всіх українських козаків, що потрапили в полон, шле на смертні муки на колесі". Мабуть не до вподоби редакторам і те, що у Вольтера Мазепа "сміливий чоловік, підприємчивий і невтомний", "вірний своєму новому союзникові Карлові навіть в найтяжчу годину", що він і запорожців умовив іти на бік шведів і вони пішли. У п'ятім томі Вольтер також розповідає, як цар Петро вів закулісні переговори з турецьким сепаратом, щоб підступно, за всяку ціну таки накласти лапу на гетьмана. Та старий своєчасно помер.

Як на ті часи, коли наукові установи майже не існували і географічні знання були дуже недостатніми, Вольтер вражає кількістю і точністю зібраного матеріалу. Помилки невеликі часто показують односторонність тієї особи, яка подавала інформації. Так, серед цих осіб був поляк Понатовський. Уже ж він не дуже розхвалював Мазепу, а про запорожців таки чимало наплутав.

Перекладаючи Вольтерів твір, я намагався, оскільки можна, зберегти його стиль і дух його століття. Вольтер отримав класичну освіту і це відбивається в його зацікавленні географічними назвами, що походять із грецької мови. Так я зберіг слово Бористен, замість перекласти його на Дніпро. Доречі, Дніпро. Дін, Дністер, Дунай, — слова санскритського походження. Спілзвуччя Д-Н означає ріка; апріс — захід. Таким чином, Днапріс — Дніпро, — це була Західня ріка колись для людей, що говорили санскритом. Бористен же, на думку деяких мовників, — слово слов'янського (українського) походження (типу Березин або Берестин). Березина — верхня притока Дніпра. Н. Полонська-Василенко приходить до висновку, що старі колонізатори-слов'яни посувалися по Дніпру з півдня на північ. Бо для них ріка Десна була правою притокою. Цей аргумент нашої історички можна розвинути і далі. Прибувши на ріку Березину, слов'яни можливо назвали увесь Дніпро Березиною (Бористеном), а вже пізніше побачили і виправили свою помилку.

Є. ГАРАН

Король... звернув з московського шляху і взяв південний курс на Україну, козацьку землю, що лежить між Малою Татарією, Польщею і Мо-

сковією. Ця країна простяглася на якусь сотню наших ліг з півночі на південь і укладається в подібну ж відстань зі сходу на захід. Вона ділиться на дві приблизно однакові частини рікою Бористеном, що тече з північного заходу на південний схід. Її столиця Батурин примостилася на річці Сеймі. Тут найбільш висунені на північ землі стоять культивовані й багаті; південна ж частина України, розташована на сорок восьмій паралелі, числиться однією з найродючіших. а також найбільш спустошених країв у світі: брак порядку зводить на ніщо всі ті вигоди, що їх дарує людині природа. Мешканці земель на межі з Малою Татарією не сіють і не садять, бо буджацькі татари, кримчаки і молдаване, — все розбійницькі люди, плюндрують їхні врожаї.

Україна завжди стреміла до свободи, але, оточена Московією, землями турецького султана і Польщею, вона була змушена шукати захисту, а отже і пана, в одній із цих трьох потуг. Спершу вона звернулася по допомогу до Польщі. Ця спробувала перетворити її в свого підлеглого. Тоді Україна подалася до московита, що поганяє нею при кожній нагоді як рабинею. На початку українці мали привілеї і права обирати свого володаря затитулованого гетьманом, та скоро те право було скасоване і гетьмана почали призначати з Москви.

Чоловік, що тримав цю посаду за часів Карла XII-го, був польським шляхтичем, звався Мазепою і народився на Поділлі. Він одержав деяку освіту, виростаючи пажем при дворі Яна — Казіміра. За молодих років у нього були романтичні зв'язки з дружиною одного польського магната. Цей довідався, звелів упіймати Мазепу і помстився тим, що випустив його, прив'язавши голим на спину дикого коня. Кінь, що походить з України, вернувся туди ж і привіз на собі вершника, виснаженого і напів-мертвого. Місцеві мешканці врятували чоловіка. Довго він жив у них і багаторазово відзначався в битвах з татарами. Його освіта завоювала йому глибоку пошану серед козаків. Мазепина популярність, зростаючи день за днем, спонукала царя призначити його гетьманом України.

Одного разу вони сиділи за царським столом у Москві, коли це імператор висловив бажання, щоб Мазепа запровадив дисципліну серед козаків і цим загнуждав своїх людей до більшої залежності. Мазепа відповів, що ситуація на Україні і дух її народу не дозволяють провести таку думку в життя. Цар, що йому вино вдарило в голову і що завжди був нестримний у приступках гніву, назвав його зрадником і загрозив посадити на галю.

Повернувшись на батьківщину, гетьман склав проєкт відриву від Москви. Поява шведської армії на кордонах відкривала нові можливості. Тут приходила нагода вибороти незалежність і побудувати міцну державу з України і уламків розвалені царської імперії. Мазепа був сміливим чоловіком, підприємчим і невтомним, тільки трохи застарим. Секретно він нав'язав зно-

сини з королем Швеції, щоб прискорити падіння царя.

Король призначив зустріч на річці Десні. Мазепа пообіцяв привести тридцяти-тисячне військо, доставити військове спорядження і прибути самому із своїми скарбами, що були казкові. Отож шведська армія рухалася в південному напрямку на велике незадоволення всіх офіцерів, які не знали про переговори з козаками. Карло вислав наказ Левенгавптові, щоб той виступав, не зволікаючи, з військом і запасами на Україну, де планувалося перезимувати, розбудувати базу і звідси завоювати Московію наступної весни. Сам король тим часом просувався до ріки Десни, яка впадає в Бористен біля Києва.

Дотеперішні перепони здавалися незначними в порівнянні з тим, що стрічалось на новій дорозі. Довелося пересікати ліс в п'ятдесят ліг довжиною, покритий болотами. Генерал Лягеркрон, що вів перед з п'ятьма тисячами солдат і розвідників, завів армію з вірного шляху тридцять миль на схід. Після чотирьох днів король зрозумів Лягеркронову помилку. З труднощами відшукали потрібну дорогу, але майже вся артилерія й обоз залишилися позаду, засмоктані в болота. Нарешті після дванадцяти днів важкого переходу, під час якого шведи зужили всі запасні бісквіти, змучена армія прибула на берег Десни — місце призначене для зустрічі з Мазепою. Тільки, замість гетьмана, на протилежному боці стояв відділ москалів. Король здивувався, але негайно ж вирішив форсувати Десну й атакувати ворога. Кручі уздовж цієї ріки були такі стрімкі, що солдатам доводилося спускатися по канатах. Через воду переправлялися у звичайний спосіб: одні на поспішно збитих плотах, а інші уплав. Щойно прибулий відділ москалів нараховував всього вісім тисяч чоловік; він не чинив довгого опору і ця перепона була скоро знесена.

Карло просувався далі по цій Богом забутій країні, непевний ані своєї дороги, ані Мазепиною вірності. Цей козак нарешті з'явився, але скоріше в ролі біженця аніж потужного союзника. Московити довідалися про його пляни і взяли запобіжливі міри. Вони зненацька напали на його козаків і порубали їх на шматки. Тридцять найближчих військових товаришів гетьмана, захоплених із зброєю в руках, загинули від мук на колесі. Його міста були змішані з попелом, скарбниці спустошені, харчові запаси, що він їх приготував для шведського короля, були перехоплені. Ледве він сам устиг врятуватися з шістьма тисячами козаків і кількома кіньми, навантаженими золотом і сріблом. Все ж своїми порадами він підбадьорив короля, а прояви вірності серед козаків, що обурені жорстокістю росіян, почали загонами прибувати до шведського табору, продовжували підтримувати Карла на душі.

Король сподівався, що прибуття Левенгавпта змінить нещасливий потік подій. Цей генерал мав привести з собою п'ятнадцять тисяч шведів, що в очах короля цінилися більше аніж сто тисяч козаків, і мав і оставити провізії. Та Левенгавпт

прибув незабаром в такому ж стані як і Мазела.

Він уже пересік Бористен нижче Могилева і просунувся двадцять наших ліг по дорозі на Україну. З ним був обоз у вісім тисяч возів і фінанси, сконфісковані в Литві. Під містечком Лісним, недалеко від того місця, де зливаються ріки Проня і Сож перед своїм впадінням у Бористен, з'явився цар на чолі яких сорока тисяч солдатів. Шведський генерал, не маючи навіть повних шістнадцяти тисяч, все ж забарився з побудовою оборонного табору. Всі попередні перемоги надали шведам такої самовпевненості, що вони ніколи більше не питали про силу ворога, а тільки питали, де його знайти. Під час першої сутички шведи знищили півтори тисячі москалів. Паніка охопила царську армію. Солдати кинулися на-єтьоки, куди хто міг. Російський імператор бачив наближення своєї поразки. Він також знав, що майбутня безпека його держави залежала від подій цього дня і від того, чи вдасться перешкодити зустріч Карла із переможною армією Левенгавпта.

Угледівши відступ своїх солдатів, цар поскакав у запілля, до козаків і калмиків. "За моїм наказом, — сказав, — стріляйте в тих, хто тікає! На-єїт у мою власну персону стріляйте, якщо я знижуся до такої підлості!" Тоді він вернувся на першу лінію і сам особисто став на чолі свого війська, підтриманий князем Меншиковим і графом Голіциним. Левенгавпт, що одержав від свого суверена наполегливий наказ поспішати, волів ліпше виступати в похід, аніж відновлювати битву. Він думав, що вже порядно налякав ворогів і що вони його не насміляться більше переслідувати.

Об одинадцятій годині наступного ранку, однак, цар заатакував знову, цим разом приперши ворога до болота і розтягнувши своє військо для оточувального маневру. Шведи змушені були битися по всій лінії. Битва тривала дві години з однаковою впертістю. Москалі втратили втричі більше людей, але ні одна ні друга сторона не попускала: перемога лишалася в балянсі.

О четвертій годині генерал Баєр привів цареві свіже військо. Битва розпочалася утретє з відновленим завзяттям і жорстокістю і тривала до заходу сонця. Нарешті той, хто мав більше солдатів, виграв. Шведські ряди подалися і були відкинуті аж до обозу. Та навіть програвши битву, шведи не втікали. Їх залишилося яких дев'ять тисяч, і з них ані один не лишив гурту. Генерал знову вишикував їх у бойові позиції з такою справністю, як наче вони і не програли битви. З іншого боку, москалі провели ніч при зброї. Цар заборонив своїм офіцерам під загрозою розжалування, а солдатам під загрозою смерті віддалятися з рядів з метою грабування.

Наступного дня на світанку розпочалася нова атака. Левенгавпт в міжчасі відступив на вигідніші позиції, перед тим заклепавши частину своїх гармат і підпаливши обоз.

Москалі надійшли саме вчасно, щоб врятувати дещо від вогню. Вони захопили до шести тисяч возів. Цар, що хотів завершити поразку над шве-

дами, послав Фильга, одного із своїх генералів, з наказом атакувати уп'яте. Цей генерал забажав від шведів капітуляції, обіцяючи легкі умови полону. Левенгавпт відмовився здаватися і почав битву, таку ж криваву, як і попередні. З дев'яти тисяч солдатів йому лишилася лише половина. Нарешті впала ніч. Левенгавпт, витримавши п'ять баталій проти сорока-тисячного ворога, переправився через Сож з п'яти-тисячною рештою свого війська. Цареві втрати в цілому рівнялися десяти тисячам. Він отримав славу переможця над шведами. А Левенгавпт міг претендувати на численні перемоги протягом триденних подій і зумів відступити на нові позиції. Левенгавпт прибув у табір до свого короля з відзнакою за блискучу оборону, але без провізій і без армії.

Шведський король зостався без воєнних припасів, а його комунікаційні лінії з Польщею були перервані. Тепер він покладався тільки на сміливість своїх вояків.

Цієї пропам'ятної зими 1709 року, на східних кордонах Європи ще холоднішою аніж у нас у Франції, частина шведської армії померла через брак харчів. Карло намагався боротися проти природи, як це він боровся з ворогами: він посилав військо в походи навіть під ці вбивчі морози. Одного разу дві тисячі солдатів замерзли на смерть перед його очима. У кіннотників не хватало чобіт, піхота не мала підошов і одягу. Кожен був змушений майструвати своє власне взуття, як тільки міг, із шкір худоби. Часто не вистачало хліба. Довелося повпихати гармати в болота й ріки, бо не було коней, щоб їх тягнути. Двадцять чотири тисячі вояків, що ще недавно були в розквіті сил, тепер стояли на порозі голодної смерті. Новини не доходили із Швеції. Саме про це і поскаржився один офіцер. "Ну, що ж! — відповів король, — вам уже обридло бути далеко від своєї жінки. Якщо ви справжній солдат, я заведу вас так далеко, що ви ледве чи одержите новини раз на три роки".

Маркіз де Бранка, свогочасний амбасадор у Швеції, розповідав мені, що один незадоволений вояка осмілювався показати королеві в присутності цілої армії шматок чорного і покритого цвільлю хліба, спеченого з ячменю й вівса, — єдині наявні харчі, що зрештою, теж не давалися вдосталь. Король взяв той шматок хліба, ніяк не гніваючися, з'їв його і потім сказав холодно воякові: "Хліб ясно недобрий, але його можна їсти". Отаким він був, король Карло. Його поведінка пробуджувала повагу і впевненість і допомогла шведській армії вижити в тій скруті, що було б неможливо під проводом якогось іншого генерала.

В таких обставинах, нарешті, пробилися новини із Стокгольму. Повідомляли про смерть герцогині гольштайнської, королевої сестри, що померла від віспи у грудні 1708 року, на 27-му році життя. Ця королівна була такою ж сумирною, і поступливою, як її брат волювим і непримиримим. У його ж серці для неї завжди горіло щире почуття ніжності. Від тієї вбивчої новини і від власної скрути Карло навіть став трохи чутливішим. Йому також писали про набір рекрутів і

про новий податок, запроваджений за королівським наказом. Але нічого не могло дістатися до його табору, бо між ним і Стокгольмом простяглася відстань у п'ятсот ліг, загороджена ворожими заставами.

Цар, що теж був дуже активним, відрядив свіжі військові підкріплення на допомогу конфедератам анти-Станіславської партії в Польщі, а сам вирушив на Україну, хоч і стояли ще незвичайні морози. Стратегія, що він її дотримувався, полягала в ослабленні шведа при допомозі невеликих сутичок. Розрахунок був той, що ворожа армія під кінець зійде на ніщо через брак новобранців. Вдарили небувалі морози. Противники уклали згоду про тимчасове утримання від військових дій. Але вже з першого лютого сутички знову відновилися серед снігів і зледеніння.

Після численних кривавих зустрічей і кривавих поразок король підрахував, що у квітні йому залишиться не більше як вісімнадцять тисяч шведів. Лише Мазепа, цей козацький гетьман, діставав для них провізії. Без його допомоги армія вже згинула б з голоду і скрути. Цар принагідно запросив Мазепу повернутися під його руку. Та козак залишився вірним своєму новому союзнику. Він або не довіряв цареві, або хотів помститися за мученицьку смерть своїх військових товаришів.

Карло із своєю 18-тисячною армією не залишив плянів захоплення Москви. Під кінець травня він став перед Полтавою, щоб взяти це східно-українське місто, що лежить на річці Ворсклі, тридцять великих ліг від Бористена. В цьому краю також живуть запорожці, найдивовижніший народ у світі. Це — мішанина давньо-русів, поляків і татар, що належать до своєїрідної християнської церкви і живуть подібно до піратів. Вони вибирають отамана і потім його скидають, або ж часто задушують. Вони не терплять у себе жінок, але викрадають всіх дітей на двадцять-тридцять миль довкола і навчають їх своїм звичаям. Влітку запорожці завжди в походах, зимою сидять у просторих клунях, чотириста або п'ятсот чоловік у кожній. Вони не бояться нічого, живуть вільні, ризикують смертю так непримусовано за якусь дрібницю, як Карло XII це робить, щоб щедро роздавати корони. Цар їм наділяє 60 тис. фльоринів, щоб тримати їх на своєму боці. Вони гроші забрали, а самі здекларувалися за Карла, все, ясно, завдяки Мазепиному впливу. Тільки билися мало, бо їм смішно битися за щось безкорисливо. Їх прийшло до Карла яких дві тисячі. Одного ранку король познайомився з десятком їхніх провідників, які, крім двох, були всі на підпитку. Бо це так у них починається день. Їх повели до окопа і попросили показати свій хист у вживанні гаківниць. Прикрілені до землі, ці довгі рушніці вбивають ворога навіть на відстані в шістсот кроків. До цих піратів Карло додав ще яку тисячу волохів, куплених у хана Малої Татарії. Він оточив Полтаву військами, зібраними з запорожців, Мазепиних козаків, волохів, що разом із 18 тис. шведів складали армію в яких

тридцять тисяч, велику, але ослаблену нестачами. Цар же зробив з Полтави провізійний склеп. Якби король взяв це місто, то й дорога на Москву прослалася б йому килимами. Принаймні він міг би в достатках дожидати допомоги із Швеції, Ливонії, Померанії і Польщі. Його єдина надія лежала в здобутті Полтави. Мазепа, маючи свою розвідку в місті, запевняв, що воно довго не встоїть. Вояки підбадьорилися. Вони дивилися на взяття Полтави, як на кінець свого бідування.

З самого початку облоги король помітив, що ворог навчився від нього воєнного мистецтва. В додаток до всіх звичайних заходів князь Меншиков вкинув до міста спеціальну допомогу. Залога міста через цей захід збільшилася до п'яти тисяч. Полтавці влаштовували вилазки проти шведів, часом успішні. З іншого боку шведи взяли рити тунель. Та наближення 70-тисячної царської армії не дало часу для захоплення міста. Карло виїхав подивитися на ворожу армію 27-го червня. Це був день його народження і він мав сутичку з ворожим загоном. В дорозі до табору його влучила ворожа куля, що прошила чобіт і розбила кістку на п'яті. Його лице не зрадило болю, так наче нічого й не сталося. Він і далі спокійно давав накази і ще яких шість годин сидів на коні. Один із його прислужників помітив кров на чоботі і привів лікаря. Нарешті біль став таким нестерпним, що довелося допомагати королеві злізти з коня. Лікар оглянув пошкоджене місце, сказав, що треба відпиляти ногу. Чутка пролетіла табором і приголомшила вояків. Хірург Нойман, досвідченіший за інших, запевнив, що складна операція може врятувати ногу. "Беріться ж до діла! — наказав король. — Оперуйте сміливо і не вагайтесь!" Він сам тримав свою ногу обома руками, спостерігаючи, як її розрізали, так наче оперували не його, а когось іншого.

Йому ще накладали бинти, а він уже видавав накази, готуючи своє військо до наступу. Раптом хтось прибув з повідомленням, що ціла ворожа армія маневрує, стаючи в бойові позиції. Довелося брати нові рішення. Карло, поранений і неспроможний іздти верхи, тримав своє військо розміщене між Бористеном і Ворсклою, у спустошеному краю, без надійних оборонних позицій і без амуніції. Царева армія відрізала йому відступ і доставку провізій. Король більше не збирав військову раду: все вже було сказане. Вночі із 7-го на 8-ме липня він покликав до себе в намет фельдмаршала Реншильда і наказав приготувати на наступний ранок атаку. Реншильд не протестував ані словом. Він вийшов виконувати наказ. При вході до намету йому зустрівся граф Піпер, з ким він був у натягнутих відносинах, як це часто трапляється між міністром і генералом. Піпер спитав у нього, що нового. "Нічого", сказав генерал холодно і пішов. Побачивши графа Піпера в наметі, король спитав: "Він вам не сказав?" "Нічого", — відповів Піпер. "Ну, добре, тоді я вам скажу", — додав король, — "що завтра ми даємо битву". Граф Піпер злякався такого одчайдушного рішення, але він знав, що король нізащо

ЯК КОЗАКИ БРАЛИ ДЮНКЕРК

Опівночі місто Дюнкерк розбудили постріли з гармат і рушниць. На брукові тісних середньовічних вулиць цокотіли кінські підкови. Десь недалеко за неприступними сірими мурами стін палало полум'я пожежі. Поміж будинків бігли, розмахуючи кривими шаблями, химерні іноземці в широких червоних, синіх, зелених штанах і жупанах. Вони полонили еспанських військових, але не чіпали цивільне населення. Так у жовтні 1645 року запорозькі козаки штурмом оволоділи фортецю Дюнкерк. Цікаві деякі подробиці баталії.

Ще за десять років до цієї події Франція оголосила війну Іспанії. Звільнити Фляндію та узбережжя Північного моря від еспанського володіння стало тоді життєвою konieczністю для країн Західної Європи. П'ятитисячне еспанське військо Дюнкерка чинило нечуване свавілля на суходолі й на морі. Еспанські військові кораблі, як пірати, нападали на французькі торговельні судна. Заморська торгівля голландців постійно була під загрозою пограбування та знищення флоту. Це був час, коли Нідерланди ставали могутньою морською державою, боролись за незалежність від іноземних загарбників. Та Англія, Франція і Нідерланди спільними зусиллями не одразу спромоглися вигнати еспанських колонізаторів. Тоді Франція запросила до себе на військову службу запорозьких козаків. Слава про героїчні походи запорожців на суходолі і на морі в ті роки гриміла на весь світ.

Ініціатива запрошення запорожців на військову службу у Францію належить графові де Брежі — французькому послові при польському королівському дворі. Він порадив прем'єр-міністрові кардиналу Мазаріні повести переговори про це з польським урядом. Польський королівський уряд дав згоду. Кошовий отаман Січі теж не заперечував. Серед паперів архіву французького міністерства закордонних справ залишився лист де Брежі, в якому він повідомляв про свою зустріч з Богданом Хмельницьким: "Цими днями був у Варшаві один із старшин козацької нації, полковник Хмельницький, про якого я мав честь писати вашій еміненції. Він був у мене, я мав з ним дві розмови. Це людина освічена, розумна, сильна у латинській мові. Що стосується служби козаків у його величності, то, якщо війни з турками не буде, Хмельницький готовий допомогти мені в цій справі".

Далі, з цього ж архіву відомо: у березні 1645 року Хмельницький, Сірко і Солтенко через порт Гданськ морем поїхали до Франції. Подорож завершилась підписанням договору. Французьке командування погодилось взяти 1.800 піших козаків і 800 кінних. Зобов'язались платити по 12 на

не змінить своєї постанови. Своє почуття міністер висловив мовчанкою. Король заснув і спав до ранку.

(Продовження в наступному числі)

озброєного козака та по 120 талерів полковникам і сотникам. Запорожцям надавалось право виступити своїми окремими з'єднаннями. В стратегію і тактику ведення бою козаками французьке командування дало згоду не втручатись. Важливим об'єктом штурму визначена фортеця Дюнкерк.

Чи збереглися до нашого часу військові чи навігаційні карти та малюнки Дюнкерка XVII століття? Вони допоможуть встановити подробиці штурму цієї неприступної фортеці запорожцями. Пошуки мої виявилися не марними: карт, плянів та малюнків лишилося більше десяти.

В архіві французького міністерства закордонних справ, у фонді "Польща", збереглися частково лише деякі відомості про події війни: запорожці у жовтні 1645 року на кораблях типу "флейти" їхали морем з порту Гданськ до Кале. Біля Дюнкерку еспанські судна нічного патруля з зухвалістю піратів напали на них уночі. Сірко і Солтенко примушені були оборонятись. Полковник Іван Сірко наказав козакам вивісити на щоглах білі прапори (ніби здаються) і заманити їх на свої кораблі. Як тільки еспанські кораблі пришвартувались до козацьких флейт, козаки вступили в бій і полонили їх. Взяли в полон і команданта форту Мордик. Флагманський корабель Сірка дістав пошкоджень. Запорожці змушені були пристати до берега. Вихід один — штурмувати фортецю знезап'як вночі або потрапити в полон. Запорожці вирішили дати бій. Сірко з частиною козаків пересіли на сторожеві судна противника. Командору форту Мордик наказали стати на капітанський місток і по каналу ввести судна у фортецю. Так, у нічній темряві, вони по каналу минули лоцманську башту.

В цей час почався морський відлив, і судна полковника Солтенка сіли на мілину. За наказом Сірка запорожці Солтенка пішли в обхід фортеці. За містом запалала пожежа. То горіли вітряки, освітлюючи театр воєнних дій.

Французьке командування лишилось тоді незадоволене "самоуправством" запорожців. Сірка обвинувачували в грубому порушенні "клясичних правил" ведення війни, прийнятих в Європі ще з часів Олександра Македонського. Та сучасники гідно оцінили героїзм і військову майстерність козаків.

П. МУСІЄНКО

кандидат мистецтвознавства
("Вісті з України". Лютий 1969)

REPORT FROM THE BERIA RESERVE The protest writings of VALENTYN MOROZ

edited and translated by John Kolasky

ЦІНА: \$2.95

Замовляти в адміністрації "Нових днів"

АРІГО НЕРОЗГАДАНИЙ ФЕНОМЕН

Маленький автобус марки "Фольксваген", ніби накульгуючи, посувався вузькою вуличкою Конгонас-де-Кампо, розташованого на гірських плато південної Бразилії. Лепше втримуючи керівницю, що ніби хоче вирватися з рук на глибоких вибоїнах, Генрі Бетк, бізнесмен з Північної Кароліни, був ралій гермії літній зупинці після десятигодинної їзди від Ріо-де-Жанейро.

Поряд з Белком сіпів доктор Генрі Антріа К. Пугаріч, жвавий, балакучий у свої 45-47 років. Це доктор медицини з дипломом Північно-західного університету; його особливо цікавлять психічні феномени. Крім цих двох, були ще з ними два журналісти.

Американці шукали психічно аномального явища і тому прибули до тієї копальняної частини Бразилії, розшукуючи людину, яку по-місцевому називали Аріго. Це був чоловік без жодної спеціальної освіти, але його лікування, випробуване на багатьох пацієнтах, висунуло його на перші сторінки багатьох бразилійських газет, а його успіхи, в очах місцевих людей, межуючи з чудом.

У Ріо д-р Пугаріч телефоном пов'язався з доктором Лауро Ліра Нейною, який особисто перевіряв видужування пацієнтів, що їх лікував Аріго, і був переконаний, що всі його пацієнти видужували, навіть ті, що їх стан був просто безнадійним. Та все ж д-р Нейва зазначив, що прославленого Аріго треба бачити, як побачити й способи його лікування хворих, щоб повірити в ту загадкову силу, що її мав цей феномен.

Та насамперед поторожні шукали будь-якого готелю, де б вони могли зупинитися на ніч та відпочити. Після кількох поворотів з вулиці на вулицю вони таки знайшли готель, де й зупинилися на ніч.

Наступного дня, а це було 22-го серпня 1968 року, всі вони встали рано і, розпитавши людей, поїхали вузькою вуличкою, де справді знайшли Арігову "клініку", яка мстилася в старій маленькій і занедбаній церковці.

О 7-й годині ранку, коли клініка вже була відкрита, до її дверей стояла черга до 200 пацієнтів. Серед них були каліки на костурах, колесних кріслах, дитина у візочку, один літній чоловік — зовсім сліпий. Більшість із них прибула потягом чи автобусом з інших кінців Бразилії.

Негайно розійшлася чутка про приїзд американців, і люди вітали їх помахами рук.

Усі четверо американців зайшли до середини й побачили там кремезного, в темній спортивній сорочці, синіх "слексах" та заболочених черевиках мужчину. Йому ще не було сороківки, його бронзове, з густими чорними вусами та проникливими темними очима обличчя мало якусь чарівну силу. Це був Аріго.

Він тепло привітався з американцями. Було видно, що він знав, чому вони до нього прибули. В розмові з ними він зазначив, що вони можуть

бути в нього, скільки хочуть і придивлятися до того, що й як він робить, допомагаючи цим хворим людям. Ба навіть більше, — вони можуть опитати будь-кого з них.

На знак Аріго люди почали заходити по одному до великої кімнати. Аріго говорив до них португальською мовою з дуже помітним акцентом селянина. Та звертаючись до пацієнтів, він говорив, що його роботою й думками керує лише Ісус, який здійснює їх своєю Божественною Силою. Для Аріго не існувало різниці релігій, він говорив: "Усі релігії добрі. Чи не правда?" Він закликав усіх помолитися разом з ним, американців також.

— Після молитви Аріго вийшов до окремої кімнати й зачинив за собою двері. Через деякий час він вийшов з тієї кімнати, але був уже зовсім іншою людиною, ніж донедавна. Він високо й гордо тримав голову, говорив різко. Перекладач зауважив, що в його мові сильно помітний німецький акцент. Д-р Пугаріч помітив у його мові кілька простих німецьких фраз.

— Я не маю з чим критися, — сказав Аріго до Белка й Пугаріча. — Я щасливий, що ви хочете бачити мою роботу.

Тоді він узяв старенького сліпого чоловіка, що стояв перший у черзі, майже брутально поставив до стіни, вгорі на якій був напис рукою: "Думай про Ісуса". Взяв зі столу чотирицалевий з нержавіючої сталі ніж і різцем закрив у куттик лівого ока. Чоловік той був при повній свідомості, але не видав навіть найменшого звука від болю.

Д-р Пугаріч був приголомшений, коли побачив, що Аріго здирав та зішкрібав з ока поволоку, яка робила око незрячим. А пацієнт лише помахом руки зігнав муху, що сіла була йому на щок.

Д-р Пугаріч, який став дипломованим медиком 15 років тому, був приголомшений. Белк відчув тошноту й якусь слабкість у всьому тілі та мало не звалився з ніг.

Аріго, закінчивши операцію, витер кінчик ножа об свою сорочку, кинув його на стіл і вповолено сказав до пацієнта:

— Ти будеш здоровий, — і покликав наступного.

Д-р Пугаріч зупинив цього першого пацієнта, перевіряв операцію та її наслідки, не знайшовши нічого такого, що було б незгідне з вимогами хірургії, а за цей час другий пацієнт уже відходив від Аріго.

Для більшості пацієнтів, майже не оглядаючи їх, Аріго виписував з незвичайною швидкістю рецепти на ліки. Часом ставив пацієнта до стіни, витирив ножа об свою сорочку й заглиблював його в тіло пацієнта в тому місці, де була причина хвороби, — і виймав з прорізу пухлину, нарост чи якусь кісточку.

Для операції не вживалося ні наркозу, ні гіпнозу; не дезінфікувалося ножа й шкіри, майже ніякої кровотечі з рани оперованого не було і,

як виглядало, оперовані не відчували ніякого болю.

Рівно об 11 годині Аріго припинив приймати хворих, пояснивши їм, що він мусить іти до своєї постійної державної праці, а буде знову приймати хворих після 5-ої години.

У той час, коли Аріго виходив з клініки, д-р Пугаріч помітив, що в мові Аріго не було вже ніяких німецьких виразів і сам Аріго був ніби інакший, але чи повірять йому його колеги, коли він повернеться додому з цією неймовірною новиною; можуть приписати йому галюцинації.

Та часткова розв'язка проблеми сама прийшла, коли з Сан-Пауло почав журналіст Джордж Різіні з кінокамерою. Завдяки цьому наступного дня вдалося зфотографувати всі способи операцій Аріго, чому й сам Аріго сприяв. Цього дня Аріго не зачиняв своєї клініки, аж поки не прийняв усіх пацієнтів. Причиною цього була непевність самого Аріго, чи зможе він продовжувати свою лікарську практику, бо лікарське об'єднання, а так само католицька церква відкрили судовий процес проти Аріго, хоча Аріго за свою допомогу хворим ні з кого не брав ніякої плати навіть якогось дарунка.

Повернувшись до готелю, д-р Пугаріч далі бився з думкою, чим би то справді перевірити хірургічну діяльність Аріго. Вся та робота, яку виконував сам-один Аріго, вимагала цілого складу відповідного персоналу та шпитального хірургічного обладнання. І те, що Аріго робив у тих умовах і сам-один, було дійсно якимсь чудом. Д-р Пугаріч вирішив переконати себе самого й своїх колег, що це не була галюцинація. Він мав у правому лікті своєї руки якесь невідому, не злоякісну пухлину (ліпому). Нехай Аріго зробить операцію, а Джордж Різіні візьме все це на плівку.

Наступного ранку під час снітанку д-р Пугаріч похвалився колегам своїм рішенням, і всі знову поїхали до клініки Аріго. Коли д-р Пугаріч запитав Аріго, чи погодиться він зробити йому операцію, той радо відповів:

— Звичайно. — А потім звернувся до пацієнтів, що стояли в черзі:

— Чи має хто з вас доброго бразильського кишенькового ножа, яким би я міг покористуватися при операції цьому американцеві,

Д-р Пугаріч був здивований цим, але відважно тримався до кінця.

Пів десятка рук з ножиками простяглися до Аріго, але він вибрав лише один.

— Американський науковець має мужність, — сказав він добродушно. — Я зараз продемонструю цьому матеріалістові, що може робити сила духа. Прошу підкотити рукав, докторе.

Д-р Пугаріч обернувся до Різіні, щоб переконатися, чи той готовий уже фільмувати операцію. Тоді став у таку позицію, щоб можна було бачити, як Аріго буде вганяти ножа в його руку. Але Аріго рішуче наказав йому дивитися в інший бік. Він скорився й нараз відчув якусь рідину на своєму лікті, а за секунду, глянувши вниз, побачив на столі шматочок чогось закривавленого. То була "ліпома". На його руці виднівся півцалевий

проріз і кілька краплин крові, що виступили з прорізу. Горбок на руці, де була ліпома, зник.

Д-р Пугаріч не зчувся, як це все сталося, але відчував незначну зміну в руці. Не було ніякого болю, лише кілька краплин крові витекло з ранки.

Інші, що були з ним при операції, сказали йому, що Аріго, взявши ножа, зробив ним подряпинку на руці й витягнув з руки ліпому.

Аріго навіть не мив рук, а що вже й казати про ножа чи ту частину руки, де зробив проріз. Д-р Пугаріч рішив не вживати ніякого обеззараження рани, хіба лише виникне для цього нагла потреба.

Принагідно д-р Пугаріч запитав Аріго, чи ще йтось із докторів приїжджав до Конгонасу побачити його роботу і чи це його не турбувало, коли б науковці захотіли ширше розголосити про це.

Аріго відповів, що більша докторів уже відвідало його. Лечому з них він подав мелічну допомогу, але ніхто з них, очевидно, ніде й нікому серед медичних кіл про це не говорив і від них він не мав ніякої пошани. Церква так само була проти нього, і йому було від цього дуже прикро.

Через п'ять днів д-р Пугаріч повернувся до Сан-Пауло. Медична експертиза не виявила ніякого зараження його ранки, яка вже заживала. Не гаючи часу, він з колегами в апартаменті Різіні кілька разів перепустив фільм операції його руки. Знаючи швидкість фотографування, прийшли до висновку, що вся операція тривала 5 секунд, а ножем Аріго орудував так швидко, що майже не було змоги простежити, як він це робив. Коли б д-р Пугаріч не мав із собою в пробірці "ліпоми", то й сам би, мабуть, сумнівався, чи він був оперований.

Переглянувши фільми, що їх мав Різіні з попередніх операцій, прийшли до висновку, що катаракт був знятий з ока того старого чоловіка доситьно за декілька секунд. З ока не було майже ніякої кровотечі, як і з ран інших оперованих.

Маючи докази на фільмах та живих свідків медичної практики Аріго, д-р Пугаріч та Белк були певні, що все це припадє для оборони Аріго на судовому процесі проти нього. Його медична практика не виглядала для них шарлатанством, а чимсь загрозливим для життя його пацієнтів. Що їм вдалося дивним, так це Арігове твердження, що до медичної практики, його спонукали деякі доктори, знання та вміння від яких він і перейняв. І тут він згадав одного німецького доктора на ім'я Арнольдо Фріц, який помер ще 1918 року. Увесь час доктор Фріц, каже Аріго, керує ним при операціях та диктує рецепти, які він виписує для своїх пацієнтів так легко й скоро.

Судячи з тверджень самого Аріго, майже неможливо встановити, коли саме він відчув над собою повну владу доктора Фріца. Народився Аріго 18-го жовтня 1918 року. Батько його був бідним фермером і тому вся освіта Аріго кінчалася на четвертому році народної школи після чого довелося йому працювати з батьком на фермі. Справжнє його ім'я, дане йому при хрещенні.

було Хозе Педро де Фрейтас, але ще в дитинстві, мабуть, за його вдачу, його прозвали "Аріго", що приблизно означає "сільський неотеса".

Ще в дитинстві йому доводилося бачити якесь незрозуміле світло, яке, як він сам казав, "своєю яскравістю осліплювало мене". Крім того, його переслідували галюцинації — хтось говорив до нього незрозумілою йому мовою.

У 1943-му році, коли йому було 25 років, він одружився з Арлете Андре, після чого залишив батькову ферму й знайшов собі поблизу роботу в залізничній копальні. Серед шахтарів він став авторитетним і мав на них деякий вплив. Та це вийшло йому на шкоду, бо за організацію страйків, не дозволених у Бразилії, він був звільнений компанією з роботи. Після цього деякий час він був власником корчми в Конгонасі, а потім і це втратив.

У цей час йому почали докучати тяжкі й незрозумілі сни та головні болі. Однеї ночі йому приснився такий сон: нібито він був в операційній кімнаті, де брала участь у якійсь операції група лікарів та медсестер. Олин лисий лікар говорив до групи інших тим самим голосом, який в галюцинаціях переслідує Аріго вже кілька років і майже щоночі. Через деякий час цей сон знову повторився і в тих самих деталях, що й перетим, а в додаток — із сильним болем голови. У нестерпних муках Аріго потрапив до церкви і впав на коліна з молитвою та сльозами на очах.

Та це не допомогло, бо незабаром уві сні знову з'явився йому огрядний лисий чоловік, який назвав себе доктором Аполонієм Фніпом. Він сказав Аріго, що він помер у 1918 році, але він знав про Аріго та його любов до ближнього і тому обрав його за проповідника своєї неповної ще праці. І як тільки Аріго знайде відповідне місце, він мусить віддати себе служінню нещасним хворим людям, які його дуже потребують.

Цей сон так розчлупив Аріго, що він як неприкаяний схопився з ліжка і з плачем і голосінням вибіг на вулицю. Розбунжені сусіди затримали його, заспокоїли й привели назад до його хати й закликали священика о. Пернідо.

Аріго переповів священикові свій страшний сон, але о. Пернідо сприйняв це, як зв'язок Аріго зі злими духами, що в Бразилії сходять за щось цілком реальне, і порадив Аріго викинути з голови д-ра Фріца.

Аріго сам хотів цього. Він піддався психіатричному обстеженню, просив у доктора поради, що йому робити, але доктор не виявив нічого у нього ненормального і тому не мав що порадити. А страшні сни й головні болі не покидали Аріго. Тоді він знову звернувся до о. Пернідо по допомогу.

Довго думав о. Пернідо і таки погодився допомагати Аріго, але якщо Аріго піддасться цілому ряду церковних ритуалів. Аріго погодився.

Шукаючи рятунку від кошмарних снів, Аріго пригадав собі випадок з сенатором Луціо Бітенкортом, який ще в 1950 році, стараючись здобути голоси робітників, прибув до копальні в Бело Горизоне, де Аріго в той час був робітником. Становище Аріго зблизило його з сен. Бітенкортом,

який був хворий на рак легенів, але відкладав операцію на час після виборів, хоч його лікар радив йому негайно їхати до Америки й піддатися операції.

Щоб більше показати свою приязнь до робітників, сенатор влаштував обід у місцевому ресторані, на який запросив робітників. Обід затягнувся до пізньої ночі. Сенатор виявив особливу увагу до Аріго й запросив його на ніч до готелю "Фінансіо", де він сам зупинився. Аріго погодився, зайнявши кімнату поряд з сенаторовою.

Після такого обіду та ще, може, напружених думок сенатор ніяк не міг заснути. І от якраз тоді, коли його почала облягати дрімота, двері його кімнати відчинилися — й раптово засвітилося світло. Сенатор розплющив очі й побачив перед собою Аріго, в якого очі світилися якимось проникливим вогнем, а в руці був маленький ніжечок від безпечної бритви. Але сенатор чомусь не відчував ніякого страху чи небезпеки, ніби якась невидима сила прикувала його до ліжка, а якийсь густий голос з дуже помітним німецьким акцентом говорив, що Аріго був кимось покликаний негайно допомогти йому.

Більше сенатор нічого не пам'ятав, а коли прокинувся вранці, в кімнаті крім нього, не було нікого. Він підвівся з ліжка і, оглядаючи себе, помітив краплини засохлої крові на верхній частині своєї піжами. Відчуваючи прижання всього тіла, він підійшов до люстри. Скинувши з себе верхню частину піжами, він почав оглядати в люстрі свою спину, де помітив між ребрами незначний проріз. Тоді він одягнувся й пішов до кімнати Аріго.

Та коли сенатор розповів Аріго все, що з ним сталося, той лише знизав плечима й зауважив, що сенатор забагато випив учора, але погодився зайти до сенаторової кімнати оглянути піжаму. Але тут на них чекала ще більша несподіванка, бо й на простиралі сенаторовому були сліди крові. Та Аріго стояв на своєму, що він не має нічого спільного з цим, бо він і справді нічого подібного не пам'ятав.

Не гаючи часу, сенатор Бітенкорт першим же літаком потрапив до Ріо на побачення зі своїм лікарем. Своему лікареві сенатор ніби жартом сказав, що він уже оперований. Лікар зробив рентгенівський знімок і з задоволенням підтвердив, що операція дуже вдало зроблена, і то, мабуть, американським хірургом. Він сказав сенаторові, що злоякісна пухлина була дуже вдало видалена з його легенів — способом, не знаним ще в Бразилії.

Тоді сенатор Бітенкорт розповів лікареві про все, що з ним сталося, до чого лікар поставився скептично. Але сенатор розповідав про цю подію кожному, хто тільки його слухав. Ця історія з сен. Бітенкортом облетіла всю Бразилію й була опублікована в багатьох газетах країни.

Та Аріго не пригадує, щоб він заходив до кімнати сенатора тієї ночі, а зараз лише лякає Богом за те, що з сенатором не сталося нічого такого, в чому могли б обвинувачувати його — Аріго.

Увага!

Увага!

**У видавництві "Нові дні"
вийшла книга
публіцистичної і літературної
творчости**

**ПЕТРА ВОЛИНЯКА
ПОГОВОРИМО ВІДВЕРТО**

Книга має 680 сторінок,
на доброму папері, 25 фот,
у твердій оправі.

**Ціна книги 12.75 дол., включно
з пересилкою.**

Книгу можна купити лише у
місцевих представників або без-
посередньо у секретаря Комітету:

**Mr. I. Oleksiuk
20 Larkin Avenue
Toronto, Ont., Canada
M6S 1L8**

**Поштові перекази або чеки
виписувати на**

P. WOLYNIAC FUND

Від того часу минуло ось понад двадцять років і серед людей ходять найрізноманітніші версії про ту подію. Та завдання цієї книжки не дошукуватись, яка версія найправдоподібніша: головна мета — констатація фактів, а про решту нехай сам читач має свою власну думку.

Доведено, що Аріго оперував своїх пацієнтів звичайним кухонним ножом, що ті оперовані не відчували ніякого болю, з прорізів тіла майже немає кровотечі, прорізів він ніколи не зашивав. Його зфільмовані операції — найнезначніші з тих, які він робив, а більшість оперованих його пацієнтів не вдавалися до дальшого лікування. Правда й те, що він легко й скоро виписував рецепти для своїх пацієнтів — якраз ті, що були потрібні для їхнього лікування, хоч освіта, яку він мав, не лише не була медичною, а й не сягала вище чотирьох років народньої школи. І те правда, що серед його пацієнтів були люди з високим становищем — адвокати, науковці, доктори, аристократи з інших країн (з-поза Бразилії) — поряд з бідними, звичайними та всіма забутими людьми.

У своїй роботі на державній посаді (суспільна опіка) він часом зустрічався й з лікарями, від яких міг перейняти деякі відомості з медицини, але цього абсолютно було не досить для того, щоб стати аж таким обізнаним з фармакологією,

У П'ЯТИЛІТТЯ ТЯЖКОЇ ВТРАТИ

П'ять років тому — 31 липня 1971 року — відійшла у вічність передплатниця й вдумлива читачка, яка морально і матеріально постійно допомагала журналові "Нові дні", — Лідія Данилівна (Карнаух) Роговська.

Дехто може сказати, що всі передплатники — серйозні читачі цього журналу й заслуговують на відзначення за їх добрі діла для "Нових днів". Але у випадку з цією кол. читачкою вирисовується виняткова людина на фоні культурно-освітньому, на своїх місцях праці, які займала Лідія Данилівна в місті Монреалі чи ще давніше — у Франції.

Працюючи довгі роки в рідній школі в громаді Св. Покрови і в громаді Св. Софії в Монреалі, Лідія Роговська була завжди на висоті становища у виконанні дорученої праці, товариська й віддана працівниця для загальних наших цілей в громадському житті. А євангельська добросердечність до ближнього була її постійним принципом життя і за цю велику прикмету Лідію Данилівну цінили, шанували й любили, не лише в ближчому оточенні, але й у цілій українській громаді.

На жаль, цієї прекрасної людини вже немає між нами. П'ять років тому, несподівано для родини в Канаді і на Україні та для її друзів, на 48-му році обірвалося цінне життя Лідії Данилівни на цій землі. Це сталося в нещасливому автомобільному випадкові.

За її добрі діла, за її любов і труд у збереженні української мови в Канаді залишається Лідія Данилівна на довгі роки в серцях багатьох нас.

Шановній родині глибоке наше співчуття, від друзів і від товариств. Лідії Данилівні нехай буде Вічна Пам'ять!

А. С.

щоб ставити діагнозу й виписувати потрібні рецепти.

Та коли до Конгонасу дійшли чутки про вилікування сен. Бітенкорта, що приписували Аріго, хоча він сам не визнавав цього, — Аріго в очах мешканців свого містечка став народнім героєм. Але не зважаючи ні на що, о. Пернідо поставив вимогу до Аріго не оперувати нікого. Але Аріго стояв на тому, що він не в стані припинити те, що він робить поза своєю свідомістю. Д-р Фріц, який з'являється до нього в галюцинаціях, далі вимагає від нього тільки допомогати хворим.

І от сталося так, що Аріго та його дружина Арлете в смутку прийшли востаннє відвідати дружину свого приятеля, яка вмирала від рака матки. Священик о. Пернідо виконав свій обов'язок останнього благословення хворої і в спокої залишив її. У тиші й святості, яка лише може бути перед людиною, що вмирає, Аріго та Арлете стали на коліна перед ліжком хворої з молитвою та сльозами на очах. І ось у голові Аріго почалося якесь дзвеніння, очі його затигло якоюсь поволо-

кою і якась невидима сила штовхнула його на страшний подвиг.

Він раптом схопився на ноги, побіг до кухні й повернувся звідти з великим кухонним ножем. Владним голосом він наказав усім, хто був близько хворої, вийти до іншої кімнати, а сам підійшов до хворої і не вагаючись, заглибив ножа в її живіт. Страшний зойк почувся серед жінок, і всі з жахом подалися з хати.

Хвора не видала найменшого звука навіть тоді, коли Аріго вийняв ножа з прорізу й заглибив свою руку в утробу хворої. Він вийняв звідти закривавлене якесь безформне тіло, накрив хвору простиралом і, повернувшись до кухні, кинув ножа й закривавлену зловякисну пухлину до раковини і, знесилений, опустився в крісло, обхопивши руками голову. Артете підійшла до нього, поклала свою руку на його голову, а потім взяла його за руку, підвела з крісла й повела з хати.

Коли родичі хворої трохи опам'яталися, хтось подався по лікаря, який негайно прибув. Оглянувши хвору, лікар ствердив, що вона була при повній свідомості, криза смертельної небезпеки для хворої минула.

Хвора почала видужувати і незабаром повернулася до повного здоров'я. Ця новина підтверджувала випадок з Бітенкортом. вона блискавично облетіла не лише містечко, а й околиці. Люди почали просто облягати хату Аріго, благаючи його допомогти їм. Аріго пробував відмовляти їм, бо й сам майже не пам'ятав того, що сталося з хворою, яка видужувала. Але д-р Фріц не давав йому спокою, він весь час переслідував його і владно вимагав продовжувати не закінчене ним за його життя діло.

Одного ранку, коли близько ста людей стояли в черзі до Арігонової хати, він не витримав і дозволив хворим по черзі заходити до його хати. Спочатку він не все пам'ятав, кому і в чому допомагав, але десятки людей стояли в черзі до дверей його хати кожного ранку. Аріго зовсім переродився. Галюцинації та головні болі припинилися, він почував себе щасливим, бо всі його пацієнти один по одному скоро видужували. Лише одно його непокоїло: це те, що церква в особі о. Пернідо вимагала від нього припинити будь-які операції хворим. Але Аріго не міг припинити їх. Його хата була вже замалою для прийому хворих. Та ніби якась невидима сила керувала всім цим, бо вчорішній прийшов сам так просто. Майже проти хати Аріго на другому боці вулиці стояла пустою стара маленька церковця. Аріго скористався з нагоди й переніс до неї свою "клініку".

Кількість пацієнтів доходила вже до трьохсот денно. Багато з них було не лише з інших районів чи областей країни, а навіть з інших країн. Провідною зіркою до Аріго для них були сенсації в газетах, що стосувалися сенатора Бітенкорта. Серед пацієнтів були й такі, що хвороби їхні вважалися невиліковними. Аріго приймав всіх, не вимагаючи ні від кого ніякої винагороди.

Та одного разу Аріго сказав журналістам, які часто відвідували його, що він бачив знамення у вигляді чорного розп'яття. Він розумів це так, що хтось із його ближніх має померти. А наступного

дня в газетах появилось повідомлення: "...Сенатор Бітенкорт загинув у літаковій катастрофі..."

Для Аріго це було великою втратою, бо зі смертю сен. Бітенкорта медичні кола активізували свою діяльність проти медичної практики Аріго, який до деякої міри був під захистом сенатора. По стороні медичної асоціації стояла також і католицька церква.

Одного разу, коли Аріго виписував рецепта для хворого, його зіп зупинився на одному чоловічій, що стояв у черзі.

— Ти поліцай? Так? — запитав його Аріго.

— Так, — відповів той.

— Тебе прислано сюди для того, щоб потім ти був свідком на суді проти мене?

Той кивнув головою на знак згоди.

Тоді Аріго написав йому рецепт:

"Читай біблію три рази денно, без пропусків..."

Поліцай прочитав те, що йому написав Аріго, хитнув головою — знову на знак згоди й вийшов геть.

Однак щораз більше найпереточіших лікарів почали цікавитись Аріго та його роботою, навідуючись до нього. Серед них і д-р Хозе Гортенсіо де Медейро Собріно (спец. з рентгенології). Він мав молодого приятеля, дружина якого перебувала в Понто Сокоро клініці, Сан Пауло, де встановлено, що вона має зловякисну пухлину в кишкового тракту. Їй зробили там операцію, після чого її перевезено до Центрального ракового корпусу, де їй знову відкрили рану і побачили, що рак поширився, і на її видужання вже не було надії. Лікарі припускали, що вона проживе не більше двох місяців. Її чоловік звернувся до д-ра Гортенсіо, запитуючи, чи не звернутися йому до Аріго, про якого д-р Гортенсіо теж знав. Лікар не перечив і навіть сам полетів з ними разом до Конгонасу.

В Конгонасі Аріго прийняв їх, оглянув хвору й виписав їй рецепт на ліки. Подаючи рецепт до рук хворої, він лише сказав:

— Приймай це і видужуй.

Д-р Медейрос Гортенсіо, перевіrivши рецепт, прийшов до висновку, що він написаний правильно, відповідає вимогам сучасної фармацевтики, лише дози складників далеко перевищували норму. Але доктор не відраджував приймати ці ліки — як останній шанс. Він чув уже від інших лікарів, що рецепти виписувані від Аріго, мають завищені норми, але це було далеке від якогось абсурду.

Після повернення хворої до Сан Пауло д-р Медейрос сам доглядав хвору та слідував за ефективністю ліків, почувачи деякий сором професіонала, який гаразд не знає своєї професії.

За тиждень хвора почала вставати з ліжка й проходити в своїй кімнаті до дверей і назад до ліжка. По шести тижнях вона мала вже майже нормальну вагу (схудла була з 130 ф. до 60) і мала нормальний апетит.

Коли всі троє знову полетіли до Конгонасу, Аріго, поглянувши на хвору, сказав, що небезпека для її життя вже проминула. Він виписав хворій ще два рецепти, дози яких були такі самі, як і попереднього.

Через деякий час хвора третій і останній раз навідалася до Аріго, який, оглянувши її, сказав, що аж тепер вона готова піддатися операції, якщо вона цього хоче.

Повернувшись до Сан Пауло, хвора звернулася до Ракового корпусу, де їй знову відкрили рану і встановили, що вона більше не мала ніякої злоякісної пухлини. А протягом наступних 11 місяців вона видужала остаточно.

Д-р Медейрос без вагання опублікував те, що сам бачив. Інші лікарі так само відвідали Конгонас. У наслідок Арігового лікування хворих вони бачили щось неймовірне. Успіхи його операцій усмиряли навіть найбільш настроєних проти нього, бо докази змусили їх вірити в те, в що не можна було повірити.

Та Медична Асоціація ні з чим не рахувалася. Вона вважала Аріго як не за шарлатана, то за такого, з ким співпрацюють злі духи та відьми. Вона домогалася заборони його медичної практики й 1-го серпня 1956-го року Аріго був обвинувачений державними органами в "нелегальній медичній практиці". Ті, кого він лікував, його боронили, не розуміючи того, що чим більше вони подавали випадків вилікування їх, тим більше це було доказом проти нього — як такого, що практикує лікарювання нелегально.

Зрештою справа була доведена до судового процесу, і Аріго відповідав у судовій залі Конгонасу перед суддею Елеїто Соаресом.

— Як ти ведеш свою медичну практику? — запитав суддя.

— Я все починаю молитвою до Бога. — відповів Аріго. — З того моменту я не бачу й не знаю нічого більше. Інші говорять мені, що я виписую їм рецепти для ліків, але я зовсім не пам'ятаю цього.

— А як ти робиш операції? — запитав суддя.

— Те саме й з операціями. У той час я перебуваю в такому стані, що я сам не свідомий того, — твердо настоював Аріго. — Я лиш посередник між доктором Фріцом і бідними людьми, яким к допомагаю.

Суддя Соарес уже втрачав рівновагу, коли знову запитав.

— Якщо це правда, то чому ти не робиш так, щоб твій доктор Фріц з'явився тут, у цій судовій залі,

Аріго не відповів на це нічого.

(Закінчення буде)

Джозеф Кларк: лідер опозиції

(Канадська сцена). — Група югославів нещодавно відвідала Оттаву й зустрілася з Джозефом Кларком, 37-річним лідером Прогресивно-консервативної партії. "Як може така молода людина бути лідером великої політичної партії?" — питали гості.

Відповідь треба шукати у вмінні Кларка працювати і хисті до політики. Він захоплюється політичною боротьбою, але вважає за невідмінне дбайливо готуватись і планувати. Він каже, що вибори виграє той кандидат, який ходить від хати до хати й зустрічається з людьми.

Батько Джозефа Кларка Чарлс Кларк народився і виріс у Гай-Рівері, Альберта. Його дружина Грейс Велч — учителька, вона походила з ірландської родини, яка мала лісозаготівельну фірму в містечку Вейнрайт, Альберта. Родина Кларків видавала газету "Гай-Рівер Таймс", яка підтримувала той "дух толерантності і широти з людьми", той дух, що пізніше допоміг Джозефові Кларкові в його політичних кампаніях. "Я маю настановлення розуміти, а не критикувати, і це натурально випливає з родинної атмосфери", — каже Кларк.

За студентських років в Альбертському університеті Дж. Кларк захоплювався цікавими ідеями і дебатами. Закінчивши університет (він вивчав історію і політичні науки), Кларк вирішив спробувати свої сили в журналістиці, але це його не задовольняло, бо він більше любив конкретне діло. Далі Кларк пішов викладати політичну науку в Альбертському університеті, але й тут найбільше вабила його політика. 1959 року він став секретарем лідера консервативної партії Альберти Кірбі, а в 1962 році став головою Прогресивно-консервативної федерації студентів Канади. Через два роки після того сформував Канадську політичну раду молоді, а в 1966 році він керує виборчою кампанією Пітера Логгіда. В наслідок цієї кампанії альбертські консерватисти прийшли до влади. Відтоді Дж. Кларка вважають за досвідченого організатора.

1967 року Кларка призначено оперативним помічником Роберта Стенфілда, новообраного лідера Прогресивно-консервативної партії. Відтоді Кларк віддавав усі свої сили політиці. Та коли він прибув на з'їзд своєї партії в лютому цього року, більшість канадців ще не знала його прізвища. Але Кларк стає провідником своєї партії, і сьогодні він займає пост лідера опозиції в парламенті, користується не абиякою популярністю, а партія і країна вбачають у ньому нову надію на майбутнє.

ПОМЕР ВАСИЛЬ КАСІЯН

26 червня ц.р. після тривалої і важкої хвороби помер видатний художник Василь Касіян, дійсний член Академії мистецтв СРСР, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки.

Професор В. Касіян народився 1-го січня 1896 року в с. Микулинцях на Станіславщині.

УВАГА!

УВАГА!

Уже вийшла з друку п'єса В. Винниченка

МІЖ ДВОХ СИЛ

Упорядкував текст і зредагував його
проф. Василь Чапленко

Ціна 2 дол. з пересилкою

Замовляти в адміністрації "Нових Днів"

Вельмишановний Пане Редакторе!

Ваш журнал — універсальний, у ньому часто зустрічаються статті та репортажі з усього світу. У числі 315 — за квітень — був допис Дмитра Чуба "В обіймах австралійських лісів". Дуже цікаво знати, як наші люди живуть у далеких країнах, часом бувають цікаві нотатки про Аргентину, Бразилію чи Венесуелю. Але ось скільки живемо на еміграції, і я ніколи не зустрічала репортажу з Нової Зеландії, хоч там також є наші люди. Якщо можете, то організуйте такий допис. Можливо, маєте дописувачів у Новій Зеландії, а якщо не маєте, то може той же Д. Чуб буває там, то й він би міг написати.

Є. Оношко, Рочестер, США

Вш. п. Редакторе

У нью-йоркському російському щоденнику "Новое русское слово" з датою 11-го лютого мин. року в рубриці листів до редакції читаємо таке:

"Не можна обійти мовчанкою статтю п. К. Туркала в Вашій газеті з дня 25-го січня 1975 року про академіка Капицю.

Сумніваюся, що п. Туркало знав акад. А. М. Крилова, бо акад. Крилов жив і працював у Ленінграді, а Н. Н. Боголюбов не був його учнем.

1) Акад. Петро Леонідович Капиця виїхав до Англії за згодою советського уряду для поглиблення свого знання, в чому йому допоміг його тесть акад. Олексій Миколайович Крилов (член Російської Академії Наук від 1916 р.), математик, механік, корабельний інженер, славний учений.

Петро Л. Капиця після одних своїх відвідин Советського Союзу не повернувся назад до Англії. У 1939 р. П. Л. Капиця ввійшов до складу дійсних членів Академії Наук (не зазначено — якої, УРСР чи СРСР. — А. М.).

2) Пан Туркало пише: "А самого А. Н. Крилова я знав, був з ним знайомий". — Пан Туркало розповідає про ось такий випадок: "Приїхав представник Московської Академії Наук до Києва в якійсь пильній справі з ділянки іраціональних чисел до А. Н. Крилова. Академік Крилов, спрямовуючи його до Боголюбова, так сказав: "Щодо іраціональних чисел, то це питання ви можете розв'язати тільки з Боголюбовим — він від того спеціаліст".

На це завважу, що акад. А. Крилов не мешкав у Києві. Мешкав у Києві... акад. Ник. Митрофанович Крилов (член А. Н. УРСР від 1922 р.), керівник катедри математичної фізики і лінійної механіки, а разом і член А. Н. СРСР від 1929 року). Миколай Боголюбов був учнем Н. М. Крилова. Не можна тих двох академіків плутати. Н. Н. Боголюбов за свою працю був обраний спочатку членом А. Н. УРСР, а відтак А. Н.

СРСР. Як мені відомо, акад. Н. М. Крилов представляв Н. Н. Боголюбова в члені Академії Наук, однак ніяких вимог не ставив, всупереч твердженню п. Туркала, що вийде з членів академії на знак протесту, якщо Боголюбова не оберуть.

3) Пан Туркало пише: "Ачеєй же прізвище Капиці по-справжньому *Капиця*, але для росіян це споріднення звучить неймовірно, бо ще з царських часів він пішов як *Капица*. Нагадаю, що Петро Леонідович Капица народився в Росії в родині воєнного інженера. (Чомусь дописувач не спромігся подати місця народження Капиці. — А. Л.). Жив у Петербурзі, Англії, а відтак у Ленінграді. Думаю, що він не вивчив українською мови і себе українцем не вважав".

4) Пан Туркало пише, що "Альберт Паррі, як і Б. Бровцин, а також усі особи, згадані в їхніх статтях у двадцяті роки, були вже на еміграції і вони точно знали про обставини переїзду П. Л. Капиці до СРСР...".

Цей допис ("Об академиках Капице, Крылове и других") підписаний у "Н. р. слове" криптонімом "В. Х-н".

Коментарів про привласнення нашого науковця Петра Капиці не подаю, лишаючи це діло для наукових працівників. Думаю, що вони це зроблять, а Ви опублікуєте.

З належною пошаною до Вас

Антін Лясковський

Дорогі трудівники "Нових днів"!

Висилаю передплату на рік за журнал, а решту зарахуйте на розбудову журналу. Журнал цікавий, бо він всебічний, хоч і не великий розміром. Прошу редакцію поінформувати про український Гарвард, тобто про ті труднощі, що там мають місце. Що то за конференція відбулася в Дестройті — конференція українських професорів у цій справі? Це мене дуже цікавить і непокоїть, що починають розвалювати найбільший наш здобуток на вигнанні.

Куди поділася Ол. Несіна? Її статті дуже цікаві. І чому ви досі не піднесете платні за журнал? Він вартий більше.

З пошаною М. Заславець

Відповідь реедакції на питання: 1) Як нам відомо, тривожних труднощів в українському Гарварді немає. Мав би наш Гарвард (три українські катедри й інститут) більше грошей, скоріше й більше там робилося б діла — наукових видань, підручників, випускали б там більше докторантів. Досі там робилося й робиться значно більше, ніж можна було сподіватися, коли мати на увазі скромні фінансові засоби того закладу — та ще й за теперішньої інфляції. Між іншим, просимо

читати в цьому числі нашу нотатку "Окрема сторінка про український Гарвард у "Свободі"...

2) У Детройті цієї весни після гарвардського бенкету була зустріч гарвардців з місцевими українцями, серед яких були, очевидно, й місцеві українські професори. Якщо під час цієї зустрічі й були не цілком прихильні до українського Гарварду голоси чи репліки, то це ще не означає, що там хтось почав розвалювати наш гарвардський здобуток. У цілому то був удалий і успішний бенкет, бо дав він до фонду нашого Гарварду понад 50 тисяч доларів, а та зустріч чи конференція вийшла тільки на користь нашому Гарвардові, не зважаючи на малі й не цілком фортунні деякі виступи проти гарвардців.

3) Пані Олена Несіна нікуди не поділася, її статті й далі будуть друкуватися в "Нових днях".

4) Розмір передплати нашого журналу ми справді довго не підносили: якось могли кінці з кінцями зводити — завдяки жертвенній праці редакції, співробітників та адміністрації. Та на останніх річних зборах уже була порушена справа розміру передплати надалі — і ухвалено поручити цю справу новообраній управі видавничої спілки, щоб визначити нову передплату і час, відколи має ввійти в силу нова передплата

Шановна Редакціє!

...Була у нас капеля бандуристів на чолі з Григорієм Китасти́м. І що ж ви думаєте — з невідомої причини капелю бойкотували тут наші "визвольні сили". Відбулося за пляном два концерти — один о 3-ій годині дня, а другий увечорі. Удень прийшло з пів сотні осіб, а ввечорі понад дві сотні. А зала ж розрахована на понад 1000 осіб. Виходить, що наказ згори на когось діяв, якщо більшість людей не прийшла на концерти. А така нагода в нашому місті — послухати славу й заслужену рідну капелю бандуристів — трапляється не дуже часто, краще сказати — буває рідко. І як ви прикажете таке розуміти?

У далші деталі не вхожу — нехай вам подасть їх хтось більше й краще поінформований. Це потрібно зробити. А факти цікаві будуть, навіть потішні факти. Найвідрадішим, однак, було серед тих фактів те, що наша "судбурська" багата нікелева компанія повністю винагородила обидва виступи нашої капелі, чим гарненько провчила тих, що силкувалися зірвати концерти...

З найбільшою пошаною

М. Іщенко, Садбері

30 квітня 1976 р., Женева, Швейцарія

До редакції журналу "Нові Дні"
Торонто, Канада

У числі 312 "Нових днів" за січень цього 1976 року на сторінці 30-й ми прочитали скороченого листа до редакції Вашого журналу від Дмитра Савкевича із Канади про похорон

нашого батька

Михайла Михайловича ЄРЕМІЄВА

в Женеві, Швейцарія,

Нам стало дуже боляче, що той Дмитро Савкевич не залишив нашого батька в спокої після його смерті, а ще більше неприємним для нас стало те, що поважний український журнал "НОВІ ДНІ" друкує такі листи, не перевіrivши, чи таке писання відповідає правді.

Тільки завдячуючи близькому приятелеві нашого батька — Олександрові Сірому, який одержує "Нові дні", ми довідалися, що похорон

Михайла Михайловича ЄРЕМІЄВА

колишнього секретаря Центральної Ради, посла УНР в Італії,

професора Української Технічно-Господарської

Академії в Подебрадах, Чехословаччина,

директора та головного редактора багатомовного видання "ОФІНОР", Париж,

кореспондента французьких та німецьких газет в Європі,

директора та головного редактора видавництва

"Українська хроніка" в Швейцарії, почесного члена Об'єднання українців у

Швейцарії,

не дає спокою людям, які не знають і не уявляють, як похорон нашого батька відбувся. Слід узяти до уваги, що ми живемо постійно у Франції, а наш батько *раптово* помер у Женеві, і ми довідалися про його смерть від чужих людей, у яких він зупинився, коли їхав з Берну від пана Ол. Сірого до Франції.

Щоб заспокоїти пана Д. Савкевича, а може й інших читачів "Нових днів", подаємо до відома всієї української еміграції в світі, що наш батько — професор Михайло Михайлович ЄРЕМІЄВ — був похований за *православним обрядом*.

Крім єпископа Антонія, якому підпорядкована православна церква в Женеві, на похороні були присутні українські священики:

отець О. Червонецький із Гренобля (УАПЦ) та отець П. Когут із Парижу (українська греко-католицька церква), які брали участь в обряді відспівування в церкві разом з єпископом Антонієм, а потім відслужили панахиду на могилках, коли тіло нашого незабутнього батька було перенесене на землю.

Ми все зробили, що було в наших силах, щоб віддати останню шану нашому батькові, як *українцеві*, що усе своє життя служив справі визволення України:

1) труна була покрита жовто-блакитним прапором з українським гербом — тризубом.

2) усі вінки — від Об'єднаних українців у Швейцарії, від швейцарської польської колонії, від багатьох друзів та приятелів нашого батька — були прикрашені жовто-блакитними стрічками.

3) труну нашого батька вносили в церкву та виносили з церкви — не російське духовенство (крім єпископа Антонія, іншого російського духовенства на похороні не було), а його внуки — сини Юрія Михайловича Єремєєва разом з сином Наталії Михайлівни Єремєєвої.

Ми не вважаємо за потрібне долучати до цього листа фотографію труни та вінків у церкві (таку фотографію ми маємо завдяки тому самому Ол.

ОЛЕКСІЙ ВАТЧЕНКО — НОВИЙ ГОЛОВА ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇН- СЬКОЇ РСР

У червні ц.р. на черговій сесії Верховної Ради УРСР обрано на голову президії Верховної Ради члена політбюро ЦК КПУ Олексія Ф. ВАТЧЕНКА — на місце Івана Грушецького, який пішов на пенсію, мавши 72 роки.

Новий голова президії Верховної Ради УРСР народився 1914 р., закінчив Дніпропетровський державний університет, працював учителем і директором середньої школи в Дніпропетровському, учасник Другої світової війни, а з 1965 р. — перший секретар Дніпропетровського обкому партії.

КНИЖКИ, ЩО ГОРЯТЬ — ДЛЯ МЕШ- КАНЦІВ ТОРОНТО

(Канадська сцена). — Публічна бібліотека великого Торонто тепер постачає "книжки, що говорять", для дітей, які не можуть читати звичайний шрифт. Є добрий вибір матеріалу англійською і французькою мовами і обмежений вибір італійською та еспанською мовами. Згодом ще деякі мови будуть уключені в цю програму.

"Книжки, що говорять" — це касетки із записом голосу професійних акторів. Вибір — від Шекспіра до Агати Крісті. Крістофер Пламмер, наприклад, читає уривки з роману Джеймса Гілтона, "До побачення, пане Чіпс".

Книжки можна позичати в кожній філії бібліотеки, а для дітей, які прикуті до ліжка, доставляють їх додому. Якщо ви хочете скористати з цієї послуги, дзвоніть до Talking Books Service, 922-0065.

Сірому), бо нам нема чого вибачатися перед українською еміграцією, а також перед невідомим нам паном Д. Савкевичем.

Наш батько залишив нам найціннішу спадщину: любов до нашої Батьківщини України та її минулого, а також нашу рідну українську мову та культуру.

Прохаємо редакцію "Нових днів" надрукувати нашого листа без змін та додатків і прийняти нашу найщирішу подяку за надрукування вислову нашого жалю за нашим батьком.

Наталія Михайлівна ЄРЕМІЄВА

Юрій Михайлович ЄРЕМІЙВ

Високоповажані Панове!

...Висилаю "моні ордер": це передплата на два роки, а п'ять доларів це на те, щоб десь заткнути дірочку, бо вірю, що ви маєте їх досить і то не дірочок, а просто діромах...

Бажаю Вам і "Новим дням" багато років життя,

Г. Безуглий
Ірвінгтон, Н.Дж.

ГРУЗИНСЬКИЙ ДОТЕП

Розмовляють росіянин і грузин. Грузин хвалиться своїм містом Тбілісі, кажучи:

— Якби ти знав, що то за місто — наша столиця: гігант і красень.

— А яке ж воно завбільшки? — іронізуючи й підтримуючи, питає росіянин.

— Дуже велике! Москву ти знаєш? То вдвічі більша за Москву наша столиця, — каже грузин, не посміхаючись.

— А що ж іще там є у вас — також велике й гарне? — питає далі росіянин.

— Ріка Кура. О, яка ж вона — ти й не уявляєш!

— То скажи, яка ж вона — мала чи велика?

— Волгу знаєш?

— Знаю.

— Так наша Кура — в десять разів більша! — каже грузин.

— А скажи-но, скільки там у вас великих дурнів є? — явно глузуючи, питає росіянин.

Не розгубившись, грузин у тон йому:

— Приїдеш — перший будеш!

ПОЦІЛУНОК НЕ КОШТУЄ 35.000 ДОЛ.

Катерина Луні з Лос Анджелесу програла в місцевому суді позов проти Гейлорда Ричардса. Панна Луні вимагала з Ричардса 35.000 дол. за те, що він поцілував її проти її волі.

На суді пан Ричардс заявив, що він і панна Луні працюють у тому ж самому заводі. І що він справді був утратив "голову" та й поцілував дівчину — тільки один раз... Що далі цього поцілунку не пішло.

Присяжні нараджувались 75 хвилин, але в позові панні Луні таки відмовили, бо... поцілунок, навіть силоміць одержаний таки не вартий аж 35.000 дол.

Панна Луні вийшла з суду з "кислою міною", а Ричардса винагородила його ж дружина — гарячим поцілунком.

М. Тло

Помешкання для птахів

Міста не повинні перетворюватися на залізобетонну пустелю — це одне з сьогоднішніх гасел архітекторів у Зах. Німеччині. У співпраці з біологами вони намагаються зробити все від них залежне, щоб не тільки зберегти птахів у місті, а й збільшити їх кількість.

Тепер будівельники на верхніх поверхах нових будинків застосовують особливу цеглу із заглибленнями. Такими "помешканнями" охоче користуються ластівки, синиці, горобці.

Інший каучук

Серед пишної рослинності в горах Куби вчені знайшли дерево, що виділяє з кори жовтуватий сік. Згодом було виявлено, що в ньому є латекс — сировина для одержання натурального каучуку. Дерево назвали кастиллоа. Перші дослідження переконали, що каучук з кастиллоа — відмінної якості. Сьогодні вже створено плянтації цих дерев.

ДЛЯ ВСІХ УКРАЇНЦІВ!

"ФЕНОМЕН"

Вийшла друком нова книжка "ФЕНОМЕН" Івана Манила-Дніпряка. "ФЕНОМЕН" (десята збірка) — це ПЕРЛИНИ ДНІПРОВИХ ВЕРЕГІВ: "На подвір'я моє журавлі прилетіли", "Плутон і Чу Ен-лай", "Зустрілись ми...", "Меценат", "Хохландіє!", "Богиня" та багато інших творів, ДРУЖНІМ ПЕРОМ: "Туристка", "Форд до Брежнєва приїхав", "Літчекісти", "Модерністи", "Ярові Сл.", "В. Ч-о", "Слов'янські зорі", "Люблю тебе..." та ін. "Передбачення й пророкування Нострадамуса", "Новий Нострадамус" тощо. Багато цінних ілюстрацій (Солженіцин, Форд, Червона Хохландія, Ковпак, Свиня з орденами).

"Феномен" — подарункове видання! Ціна \$3.00. Хто ж замовить кілька чи кільканадцять примірників (для друзів і знайомих), той може вислати за кожний примірник "Феномена" лише \$2.00 Замовлення та гроші (можна готівкою в конверті) висилайте на адресу:

Mr. I. Manylo
Cumberland Rd. — Millville, N.J. 08332, USA

ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ

Дмитро Кислиця

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, ч. 1

Фонетика й морфологія

Сьоме видання

Ціна \$ 3 00

Дмитро Кислиця

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, ч. 2

Синтакса

Третє видання

Ціна \$ 2.50

Замовляти в "Нових днях".

Школам і книгарням та церковним громадам
— знижка.

НЕ ЗАБУДЬТЕ

В І Д Н О В И Т И
ПЕРЕДПЛАТУ

СВОЄЧАСНО!

КУПІТЬ ЦІ КНИЖКИ!

М. Ю. Брайчевський, "ПРИЄДНАННЯ ЧИ ВОЗ-З'ЄДНАННЯ, критичні зауваги з приводу однієї концепції".

Книжка написана сучасним українським радянським істориком. — Ціна: 2.00 дол.

Іван П. Багрянний, "ЛЮДИНА ВІЖИТЬ НАД ПЕРЕОЮ". — Ціна: 6.00 дол.

Іван П. Багрянний, "ТАК ТРИМАТИ".
Ціна: 3.50 дол.

Володимир Винниченко, "СЛОВО ЗА ТОБОЮ, СТАЛІНЕ". — Ціна: 8 дол.

В. Винниченко, "НА ТОЙ БІК" — повість.
Ціна: 3.00 дол.

LOOK COMRADE — THE PEOPLE ARE
LAUGHING...

Підрадянський гумор зібрав і видав
Іван Коляска. — Ціна: 2.50 дол.

А. Юриняк, КАМІКАДЗЕ ПАДАЄ САМ,
оповідання й фейлетони, 184 стор.,
звичайна обкладинка. — Ціна 5.00 дол.

Василь І. Гришко, "ТРЕТЯ СИЛА, ТРЕТІЙ
ШЛЯХ, ТРЕТЯ РЕВОЛЮЦІЯ". — Ціна: 1.50 дол

Василь Іванис, "ДО ПРОБЛЕМИ КАВКАЗУ".
Ціна: 0.70 дол.

Олена Курило, "УВАГИ ДО СУЧАСНОЇ УКРА-
ЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ".
Ціна: 2.00 дол.

Андрій Бондаренко, "Слово в дискусії, якої не
було (замість аналізу дивних потягнень
пп. М. Лівичького та М. Степаненка)".
Ціна: 1 дол.

Анатолій Юриняк, "ЗАСОБИ І СПОСОБИ ПО-
ЕТИЧНОГО ВИСЛОВУ". — Ціна: 1.00 дол.

Петро Карпенко-Криниця, "ІНДІАНСЬКІ БАЛІ-
ДИ". — Ціна: 2.00 дол.

Олександр Солженіцин, "НОВЕЛІВСЬКА ЛЕК-
ЦІЯ З ЛІТЕРАТУРИ". — Ціна: 0.50 дол.

Книжки замовляти в адміністрації
"Нових Днів".

НОВІ КНИГИ, ЯКІ ЩОЙНО НАДІЙШЛИ З УКРАЇНИ

- Ворончук А. П.** ПІДРУЧНИК АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ. "Вища школа",
Київ 1975, стор. 352. \$ 1.65
- Гончар Олесь.** ЧАРИ КОМИШІ. Новели. "Дніпро", Київ 1975, стор. 320. 3.75
- Ільченко О.** ПЕТЕРБУРЗЬКА ОСІНЬ. Повісті. "Дніпро", Київ 1975,
стор. 320. — До збірки ввійшли слідуючі повісті. "Петербурзька
осінь" — повість про життя Т. Г. Шевченка в Петербурзі після
заслання, "Італійський каприччо" — розповідь про перебування
Юрія Федьковича в Італії, "Звичайний хлопець" — твір життя
Валерія Чкалова, "Солом'яна рукавичка" — повість-казка, що
відтворює легендарні події часів Великої Вітчизняної війни. 2.60
- Майборода А. В.** СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКА МОВА. "Вища школа", Київ
1975, стор. 294. 1.60
- Мінковський О.** ШАЛЕНСТВО МАЙКИ СКОВРОН. З польської пере-
клад Всеволод Неділько. "Молодь", Київ 1975, стор. 180. 1.10
- БУКВАР ІВАНА ФЕДОРОВА.** (На церковнослов'янській та українській
мовах), "Дніпро", Київ 1975, стор. 95. 0.95
- Ісасвич Я. Д.** ПЕРШОДРУКАР ІВАН ФЕДОРОВ І ВИНИКНЕННЯ
ДРУКАРСТВА НА УКРАЇНІ. "Вища школа", Київ 1975, стор. 152. 3.25
- ПЕРШОДРУКАР ІВАН ФЕДОРОВ ТА ЙОГО ПОСЛІДОВНИКИ НА
УКРАЇНІ (XVI—XVII ст.).** Збірник документів. "Наукова думка",
Київ 1975, стор. 342. 7.50

Пишіть за списками книжок і пластинок.

Замовлення більше \$15.00 крамниця оплачує за пересилку. Пошта за одну пластинку в Канаді
50¢, за кожну додаткову 20¢. В США 75¢, а за кожну додаткову — 25¢.

В Онтеріо просимо додавати 7% сейл текс.

УВАГА! До замовлення на \$1.00 (одного долар) а) просимо прислати 20 центів у Канаді і США
на поштову оплату. Слід вказувати ім'я автора та назву книжки.

UKRAINSKA KNYHA

1162 Dundas Street West, Toronto 3, Ontario, Canada
Tel.: 532-8928